

Studieonderdeel: Leeronderzoek

Studiefase: Bachelorfase Planologie Derde jaar 2008/2009

Docenten: Drs. M. Giezen en Drs. J. Grunfeld

Aanduiding van de opdracht: Transformerende ruimtes

Gentrification op de NDSM-werf?

Van Krakkers tot Multinationals

Door:

Raats, Koen (5639980)

Sijpkens, Dicky (5651409)

Smit, Nick (0112720)

Stammers, Jesse (5674077)

8 december 2008

UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

Inhoudsopgave

	pagina
1. Inleiding	2
1.1 Korte geschiedenis.....	2
1.2 Ligging van de werven in Amsterdam-Noord.....	4
1.3 Aanleiding en vraagstelling.....	6
2. Theoretisch kader.....	7
2.1 Gentrification.....	7
2.2 Creatieve industrie	9
2.2.1 <i>Onderverdeling creatieve industrie</i>	9
2.2.2 <i>Classificeren van creatieve individuen en bedrijven</i>	13
2.2.3 <i>De creatieve werkplek</i>	14
2.3 Gentrification en de creatieve industrie.....	15
3. Methodologie van het onderzoek.....	18
3.1 Methodologie en de opzet van het onderzoek.....	18
3.2 Overzicht van het onderzoek.....	19
3.3 Methoden van onderzoek.....	20
3.4 Methodes van onderzoek verdeeld over de onderzoeksopzet.....	25
4. Ontwikkelingen op de NDSM-werf.....	27
4.1 Periode 1985 tot 1995.....	27
4.2 Periode 1995 tot en met 2000.....	29
4.3 Periode 2000 tot 2005.....	31
4.4 Periode 2005 tot het heden	35
5. Analyse ontwikkelingen	40
5.1 Typering van de perioden	40
5.2 Gevolgen van het gentrificationproces op de NDSM-werf.....	42
6. Conclusie en Aanbevelingen.....	46
Referenties.....	49
Bijlage	51

1. Inleiding

In het begin van de jaren 80 van de twintigste eeuw ging het hard bergafwaarts met de scheepsbouwindustrie in Amsterdam. Diverse bedrijven gingen failliet en een hele bedrijfstak leek op een enkeling na te zijn uitgestorven. Dat deze neergang een enorme impact heeft gehad op de stad Amsterdam mag geen verrassing zijn. Op zowel sociaal als ruimtelijk gebied heeft het zijn sporen nagelaten. Vooral in Amsterdam Noord was er een grote concentratie van scheepsbouwers. In 1985 kwam er een einde aan de scheepsbouw aan de overkant van het IJ. Na diverse doorstartpogingen viel het doek voor de ADM, een overblijfsel van het al eerder ten ondergegangene NDSM. Het was afgelopen met de grootschalige scheepsbouw in Amsterdam Noord. De overblijfselen waren braakliggende industriegebieden met immense gebouwen.

In de loop der tijd trokken de verlaten gebouwen en terreinen andere gebruikers, sommigen met toestemming van de gemeente, velen zonder. Naast bedrijven, vaak scheepsbouw georiënteerd, vestigden een bont gezelschap van krakers, stadsnomaden en kunstenaars zich in de leegstaande hallen en onder de scheepshellingen. Het gebied begon een nieuw leven.

Dit paper geeft een beschrijving van de transformaties op het NDSM terrein in de periode 1985 tot heden. Het zwaarte punt zal liggen in de periode (circa 1999-2008). In deze periode neemt de aandacht voor het gebied snel toe. Bedrijven in de creatieve sector ontdekken de vestigingsmogelijkheden en willen graag geassocieerd worden met het ruige en vrije karakter van het gebied. Parallel aan deze ontwikkeling stijgt ook de interesse van de gemeente en het Stadsdeel Noord. Zij zien, samen met projectontwikkelaars, de potenties van de voormalige werf.

In dit hoofdstuk zal in het kort de geschiedenis van de NDSM worden weergegeven. Vervolgens worden de doelstelling en de probleemstelling geformuleerd.

1.1 Korte geschiedenis

Toen in de 19de eeuw de scheepsbouwlocaties in het centrum van Amsterdam te klein werden, richtten de scheepsbouwers hun aandacht op de gebieden ten noorden van het

IJ. De ADM (Amsterdamse Droogdok Maatschappij) was in 1877 de eerste werf die

zich vestigde in het toen nog tamelijk lege Amsterdam Noord. Dit bedrijf vestigde zich ten oosten van de pont over het IJ, op afbeelding 1 is de ADM werf goed te zien. Rond 1920 volgde een andere grote speler; de NSM (Nederlandse Scheepsbouw Maatschappij). Deze verliet de te krap geworden werf aan de

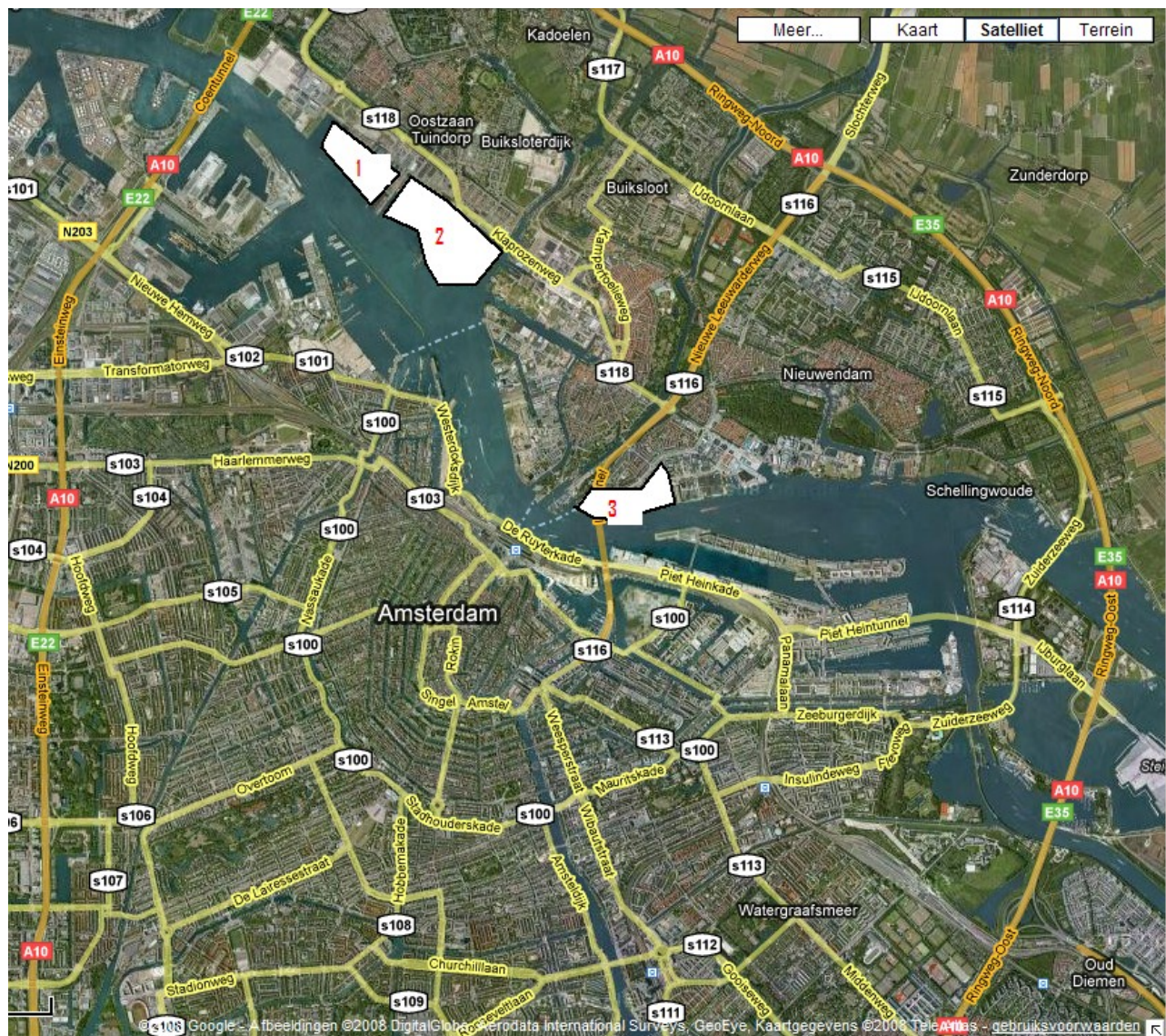
Bron: www.zaans-industrieel-erfgoed.nl

conradstraat in Oostenburg (Stadsdeel Centrum) en vestigde zich onder andere op het terrein dat nu beter bekend is onder de naam NDSM-werf. In 1920 kwam er nog een derde partij bij. De NDM (Nederlandse Dok Maatschappij), dit bedrijf vestigde zich ten westen van de NSM. Na de Tweede Wereld oorlog fuseerden de NSM en de NDM tot de NDSM. Het nieuwe bedrijf groeide na de oorlog explosief. Dit waren de gouden jaren van de Amsterdamse scheepsbouw. In de jaren '60 begonnen de eerste problemen. Door toenemende concurrentie uit onder andere Japan en andere Aziatische landen waren de werven genoodzaakt onder de kostprijs te gaan verkopen. De prijzen voor staal en arbeid waren in het verre oosten vele malen goedkoper. Ook werd er daar veel meer gestandaardiseerd gebouwd, terwijl de schepen in Amsterdam Noord maatwerk waren. Niet alleen de Amsterdamse bouwers hadden hier last van, de sector in heel West-Europa voelde het. Er brak een tijd aan van zoeken naar alternatieve manieren om omzet te genereren (bouw van olieplatforms, radiatoren, kolengraafmachines enz.), fusies met andere scheepsbouwbedrijven en staatssteun. In 1979 was het afgelopen voor de NDSM. De scheepsreparatiewerf werd samengevoegd met ADM en de nieuwbouw ging verder onder zijn vroegere naam NSM. De NSM ging in 1984 failliet en de ADM, welke ondertussen was verhuisd richting de gebieden van de voormalige NDSM-werf, volgde begin 1985 (Galesloot, 2007 en Kingma, 2006).

1.2 Ligging van de werven in Amsterdam-Noord

Op afbeelding 2 staan de drie grootste scheepswerflocaties weergegeven. De meest westelijke werf, aangegeven op de kaart met '1', is de plek waar zich de NDM vestigde. Later in het begin van de jaren 80 vestigde zich hier de ADM, tegenwoordig worden er op deze locatie nog steeds schepen onderhouden door Schipdock Amsterdam B.V. Op locatie '2' vestigde zich in het begin de NSM, wat na de oorlog verder ging als NDSM. Begin jaren 80 verdween de NDSM en gingen de activiteiten in dit gebied weer verder onder de oude naam NSM. Op locatie '3' tenslotte vestigden zich de eerste scheepsbouw activiteiten in Noord, onder de naam ADM. In 1979 ging deze locatie dicht en verhuisden zij naar locatie '1'. Tegenwoordig is er op deze locatie een woonwijk.

Afbeelding 2: De werven in Noord

Bron: bewerking van Google maps

Het NDSM-terrein

Op afbeelding 3 is ingezoomd op het gebied welke op de bovenstaande afbeelding is aangegeven met '2'. Dit staat tegenwoordig beter bekend als het NDSM-terrein. Het gehele gebied is met rood omlijnd. In dit gebied bevinden zich ook het Kraanspoor, met IdtV en Discovery Networks als huurders, de studentenwoningen en de museumhaven. Het in dit paper beschreven gebied, bevindt zich in het groen omlijnde terrein. Hier bevinden zich de loodsen met o.a. de Kunststad, de hellingen met de kunstenaars die zich daar vanaf begin jaren 90 vestigden en de vestiging van MTV.

Afbeelding 3: ingezoomd op het NDSM-terrein

Bron: bewerking van Google maps

1.3 Aanleiding en vraagstelling

De voormalige NDSM-werf en zijn huidige gebruikers zijn de laatste jaren steeds vaker in de media gekomen. Het gebied is hot en het lijkt of (veelal creatieve) bedrijven tegen elkaar opbieden om een plekje te bemachtigen in het gebied. Ook vanuit de gemeente wordt steeds meer interesse getoond en de plannen stapelen zich op. De tegengeluiden worden echter ook steeds luider. De kunstenaars, die veelal al jaren zijn gevestigd in de hallen en onder de hellingen, maken zich steeds meer zorgen over de ontwikkelingen. In dit onderzoek zullen we ingaan op de veranderingen van het gebied vanaf het verdwijnen van de scheepswerven tot nu en wat daarvan de gevolgen zijn voor de creatieve sector.

De doelstelling van het onderzoek heeft een breder kader en luidt als volgt:

“Inzicht krijgen in hoe vervallen industriegebieden met behulp van de creatieve sector weer tot leven komen en wat voor effecten dat heeft op die creatieve sector”.

Om het onderzoek richting te geven is de volgende probleemstelling geformuleerd:

“Is er op de NDSM-werf sprake van een gentrification proces in de creatieve sector? Zo ja, wat zijn hier de oorzaken en gevolgen van?”.

Het onderzoek zit als volgt in elkaar. In hoofdstuk 2 zullen wij een theoretisch kader geven waarin de door ons gebruikte begrippen en definities met wetenschappelijke literatuur worden onderbouwd. In hoofdstuk 3 wordt beschreven welke onderzoeksmethoden wij hebben gebruikt om de probleemstelling te beantwoorden. Hierna worden in hoofdstuk 4 de ontwikkelingen op de NDSM-werf beschreven, opgedeeld in verschillende perioden. Dit zal worden gevolgd door een analyse in hoofdstuk 5, de gevolgen voor de huidige gebruikers, een conclusie en tot slot de aanbevelingen.

2. Theoretisch kader

In dit hoofdstuk zal het theoretisch kader worden behandeld waarbinnen het onderzoek heeft plaatsgevonden. De theorieën die aan bod komen zijn gericht op gentrification en creatieve industrie. Allereerst zullen de definities van gentrification en de creatieve industrie worden vastgesteld zoals deze in dit paper naar voren komen. Vervolgens zal er worden ingegaan op het verband tussen gentrification en de creatieve industrie. De twee begrippen kunnen vaak niet los van elkaar kunnen worden gezien, zeker niet in de context van de NDSM-werf.

2.1 Gentrification

Het begrip ‘gentrification’ is in het Nederlands overgenomen. Het komt van het Engelse woord ‘gentry’ wat deftige stand betekent, de klasse na de adel. Gentrification betekent naar het Nederlands vertaald zoiets als; de ‘verdeftiging’. Het omschrijft een proces, waarbij een transitie plaatsvindt van ‘gentry’. Hieronder de definities van David Ley en Ruth Glass, beide hebben belangrijk onderzoek gedaan naar gentrification.

“Gentrification involves the transition of inner-city neighborhoods from a status of relative poverty and limited property investment to a state of commodification and reinvestment.” (Ley, 2003)

“One by one, many of the working-class quarters of London have been invaded by the middle classes—upper and lower. Shabby, modest mews and cottages—two rooms up and two down—have been taken over, when their leases have expired, and have become elegant, expensive residences. Larger Victorian houses, downgraded in an earlier or recent period—which were used as lodging houses or were otherwise in multiple occupation—have been upgraded once again ... Once this process of “gentrification” starts in a district it goes on rapidly until all or most of the original working-class occupiers are displaced and the whole social character of the district is changed.” (Glass, 1964)

De eerste definitie is vrij algemeen van aard; er is sprake van een transitie van relatieve armoede en vrijwel geen investeringen naar een situatie van investering waarbij de bevolking verandert. De tweede definitie komt van Ruth Glass, een sociologe die als een van de eerste ‘gentrification’ beschreef. In haar beschrijving komt het sociale aspect

sterk naar voren. Het effect van gentrification is dat het sociale karakter van het gebied verandert.

Deze beide definities zijn vergelijkbaar met de ontwikkelingen op de NDSM werf. Eerst een transitie van geen investeringen naar grote investeringen en vervolgens een verandering van het sociale karakter, beide processen zijn nog steeds bezig.

De definitie van Glass geeft de indruk dat het altijd gaat om binnenstedelijke arbeiderswijken. Er zijn natuurlijk ook veel voorbeelden te noemen, denk in Nederland aan bijvoorbeeld de Pijp.

In dit paper wordt een bredere definitie aangehouden, niet beperkt tot arbeiders als sociale groep of binnenstedelijke arbeiderswijken als omgeving. Gentrification is namelijk niet gebonden aan de omgeving van de binnenstad, daarnaast heeft gentrification in dit onderzoek geen effect op de arbeidersklasse maar op kunstenaars als sociale groep. Daarom de volgende definitie van gentrification:

“De transitie van een gebied waar geen investeringen worden gedaan, binnen of grenzend aan de stad naar een gebied waar wel wordt geïnvesteerd. Waardoor de populatie binnen het gebied qua sociaal economisch niveau stijgt en/of de populatie differentieert qua functie”

2.2 Creatieve industrie

Er worden in de vakliteratuur verschillende definities aangehouden. Scott geeft aan dat bij creatieve industrie de symbolische waarde ten alle tijden prevaleert boven het praktisch nut. “Soms gaat het om fysieke eindproducten die vergelijkbaar zijn met producten van de zogenaamde maakindustrie. Het gaat dan bijvoorbeeld om meubels, kleren en juwelen. Op een ander moment gaat het om diensten die helemaal geen materie kennen zoals toeristische attracties, live-theater of reclame.” (Scott, 2000) Dit is een brede opvatting van het begrip creatieve industrie.

Een belangrijke vraag over creatieve industrie komt naar voren in het stuk van Robert Kloosterman (2004) namelijk: Is het toevoegen van symbolische waarde in de sector dominant over de andere economische activiteiten? Dit is een belangrijk punt. Een spijkerbroekenfabrikant heeft als prioriteit om zoveel mogelijk winst te maken. Dit wordt verwerkelijkt door ‘design’ van spijkerbroeken dat aansluit op de mode van dat moment. Het aspect creativiteit heeft in deze zin dus een duidelijke functie, maar is niet de belangrijkste activiteit. De betekenis die TNO geeft aan creatieve industrie sluit hier mooi op aan: het consumeren van een product of dienst uit de creatieve industrie levert een beleving of een ervaring op.

Het bovenstaande leidt tot de volgende definitie van het TNO:

“De creatieve industrie is een specifieke vorm van bedrijvigheid die producten en diensten voortbrengt die het resultaat zijn van individuele of collectieve, creatieve arbeid én ondernemerschap. Inhoud en symboliek zijn de belangrijkste elementen van deze producten en diensten. Ze worden aangeschaft door consumenten en zakelijke afnemers omdat ze een betekenis oproepen. Op basis daarvan ontstaat een ervaring. Daarmee speelt de creatieve industrie een belangrijke rol in ontwikkeling en onderhoud van levensstijlen en culturele identiteiten in de samenleving.”(TNO, 2004)

2.2.1 Onderverdeling creatieve industrie

In het bovenstaande stuk is de creatieve industrie gedefinieerd, echter creatieve industrie vormt nog steeds een containerbegrip. Welk onderscheid valt er nog te maken binnen de creatieve klasse en wat zijn de leden van de creatieve klasse? In dit onderzoek wordt er op twee manieren onderscheid gemaakt in creatieve industrie namelijk; naar domein en naar de grote (schaal) en insteek van het bedrijf of individu.

Richard Florida maakt in zijn boek *The rise of the creative class* (2002) niet zozeer een onderscheid tussen soorten bedrijvigheid, maar tussen de leden van de creatieve klasse. Het belangrijkste kenmerk van leden van de creatieve klasse is dat zij werk doen waarin de algemene taak bestaat uit vernieuwen en het verzinnen van nieuwe doeltreffende vormen. Hij benoemt twee componenten binnen de creatieve klasse;

The super creatives: "... scientists and engineers, university professors, poets and novelists, artists, entertainers, actors, designers and architects, as well as the thought leadership of modern society: nonfiction writers , editors, cultural figures, think-tank researchers, analysts and other opinion-makers."(Florida, 2002, pp. 69)

Creative professionals: "... who work in a wide range of knowledge-intensive industries such as high-tech sectors, financial services, the legal and healthcare professions and business management" (Florida, 2002, pp. 69)

De leden van de creatieve klasse zoals beschreven door Florida verschillen op een aantal aspecten. De aspecten zijn: dominante financiering, soort markt, kenmerken van productie en distributie en de dominante ideologie. TNO deelt de creatieve industrie op in drie hoofddomeinen, die in tabel 2.1 op de volgende bladzijde te zien zijn. Kunsten, Media/entertainment en Creatieve zakelijke dienstverlening (Vormgeving en reclame).

Tabel 2.1 Creatieve industrie in Drie Hoofddomeinen

	Kunsten	Media- en entertainment	Creatieve zakelijke dienstverlening
<i>Dominante financiering</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Overheids-subsidies 	<ul style="list-style-type: none"> • Markt 	<ul style="list-style-type: none"> • Markt
<i>Soort Markt</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Overheid 	<ul style="list-style-type: none"> • Consumentenmarkt 	<ul style="list-style-type: none"> • Zakelijke markt
<i>Kenmerken van productie en distributie</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Kleinschalig • Arbeidsintensief • Vaak face-to-face • Individueel én collectief 	<ul style="list-style-type: none"> • Complex, grootschalig • ICT voor (re)productie en distributie • Arbeidsintensief • Kapitaalsintensief • Collectief 	<ul style="list-style-type: none"> • Van kleinschalig tot grootschalig • Arbeidsintensief, soms kapitaalsintensief • Individueel én collectief • Vaak face-to-face
<i>Dominante Ideologie</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Artistischeiteit • Authenticiteit • Onafhankelijkheid • Auteurschap 	<ul style="list-style-type: none"> • Populaire cultuur • Authenticiteit én marktgerichtheid • Collectieve productie en auteurschap 	<ul style="list-style-type: none"> • Artistischeiteit én klantgerichtheid • Authenticiteit, functionaliteit én marktgerichtheid • Auteurschap én collectieve productie
<i>Typerende Voorbeelden</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Beeldende kunst • Podiumkunsten • Literatuur 	<ul style="list-style-type: none"> • Omroep • Muziekindustrie • Film- en video-industrie • Uitgevers gedrukte Media • Live-entertainment 	<ul style="list-style-type: none"> • Vormgeving (inclusief mode) • Reclame • Architectuur

Bron: TNO, 2004

Kunsten

Wat zijn de meest belangrijke eigenschappen van het domein kunsten? De dominante ideologie wordt door het TNO goed weergegeven: “Voor de creatieve productie binnen de kunsten geldt doorgaans dat artistieke motieven en een bepaalde esthetische noodzaak centraal staan en pas in tweede instantie andere motieven, zoals economische, een rol spelen.” (TNO, 2004). Het domein wordt niet overgelaten aan de markt van vraag en aanbod, maar ondersteund door de overheid. De overheden, Nationaal, Provinciaal en Gemeentelijk stellen voor productie, distributie, creatie en uitgave geld ter beschikking. Dit betekent niet dat er sprake is van een pure overheidsmarkt. Er wordt door de kunstenaars geld verdiend met het verkopen van entreekaarten, schilderijen en bijvoorbeeld diensten voor theaters (decorbouw).

De kunstenaars werken vaak individueel en zijn erg gehecht aan hun onafhankelijkheid, ironisch is dat dit domein door subsidie alles behalve onafhankelijk is. Voorbeelden van bedrijvigheid die onder het domein kunsten vallen zijn: decorbouwers, beeldend

kunstenaars, en literators. Er is een grijs gebied tussen het domein kunsten en de andere twee domeinen. Een designer is creatief in de zin dat hij/zij design maakt dat functioneel is en mooi, design wordt tegenwoordig vaak gezien als kunst. Denk aan een pannenset uit puur brons ter waarde van 25.000 euro met een beperkte oplage. Valt design dan onder het domein kunsten? Dit valt onder de discussie wat is kunst, hier wagen wij ons niet aan. In dit onderzoek wordt vastgehouden aan de manier van financiering en het soort markt. Design is niet gesubsidieerd en wordt verkocht in een zakelijke markt van vraag en aanbod, dus wordt niet tot het domein kunsten gerekend.

Media/entertainment

De media/entertainment industrie is gericht op consumenten net zoals het domein kunsten, zij is echter wel marktgedreven. “Het overgrote deel van de inkomsten komt van de exploitatie van goederen en diensten op de markt. Overheidssubsidie speelt over het geheel genomen een kleine rol. Belangrijkste uitzonderingen vormen de Publieke Omroep, de Nederlandse filmindustrie en de incidentele perssubsidies die door publieke organisaties aan persorganen of journalisten worden verleend.” (TNO, 2004)

Waar in het domein kunsten meer individueel wordt gewerkt, wordt in het domein media/entertainment vooral als collectief gewerkt. Meerdere mensen binnen een bedrijf of meerdere bedrijven of actoren die samen een product maken. Dit maakt het proces erg complex, er zijn veel spelers die allen een bijdrage leveren aan het product of proces.

In de media/entertainment industrie sluit de ideologie aan op de populaire cultuur. Dit betekent echter niet dat er niet wordt gestreefd naar authenticiteit. Authenticiteit niet als ideologie maar met oog op de markt, die authenticiteit verlangt.

Typische voorbeelden uit het domein media/entertainment zijn: omroepen, muziekindustrie, film- en video-industrie, uitgevers gedrukte en media live-entertainment.

Creatieve zakelijke dienstverlening

De bedrijven binnen het domein creatieve zakelijke dienstverlening opereren op een zakelijke markt en ontvangen geen overheidssteun. In het rapport van het TNO staat een scherpe definitie van creatieve zakelijke dienstverlening, “Producten en diensten die zij

toeleveren voegen symbolische waarde toe aan de producten en diensten die hun afnemers op de markt brengen. Belangrijkste sectoren hierbinnen zijn vormgeving (inclusief mode) en reclame.” (TNO, 2004). Dit domein is sterk klantgericht, bedrijven werken vaak in opdrachtgeverschap. Bijvoorbeeld vormgeving moet zowel marktgericht, klantgericht als authentiek en artistiek zijn. TNO rekent mode onder de creatieve zakelijke dienstverlening. Dit werd eerder in dit onderzoek bediscussieerd door Kloosterman. Echter als het om vormgeving gaat en het toevoegen van symbolische waarde prevaleert boven economische activiteiten, dan wordt dat in dit onderzoek gerekend tot creatieve zakelijke dienstverlening. Mode kan daar dus ook onder vallen.

2.2.2 Classificeren van creatieve individuen en bedrijven

Naast het opsplitsen van creatieve industrie in verschillende domeinen is het ook van belang na te gaan wat de schaal van het werk van een bedrijf of individu is. Wat is de grote, en wat is de insteek van het bedrijf of de individu? Gaat het om een multinational zoals MTV Networks of om een kunstenaar in de gekraakte hellingen? Om creatieve industrie duidelijker te kunnen definiëren, zullen we het in een viertal klassen opdelen. Deze klassen zijn gemaakt aan de hand van de aanwezige creatieve industrie op de NDSM-werf. Hierbij moet gezegd worden dat grijze gebieden onontkoombaar zijn. Ook zijn verschuivingen binnen de verschillende klassen mogelijk, zowel naar boven als naar beneden.

Klasse 1: Creatieveling zonder winstoogmerk

Deze heeft een werkruimte die meestal gekraakt of zeer goedkoop is. Werkt zelfstandig en alleen. Het gaat om het maken van kunst, geen winstoogmerk. Voorbeeld zijn kunstenaars in de hellingen.

Klasse 2: Creatief bedrijf

Deze heeft vaak een investering gedaan in een werkruimte en zou dan ook een bedrijf genoemd kunnen worden. Voorbeeld zijn kunstenaars in de Kunststad.

Klasse 3: Commerciële creatieve industrie

Marktgericht, meerdere mensen in vaste dienst, gericht op het genereren van omzet. Minder binding met het gebied. Voorbeelden zijn architecten- en reclamebureaus.

Klasse 4: Grote commerciële creatieve industrie

Vaak internationaal opererend, omzet in de miljoenen. Veelal in het domein media en entertainment. Voorbeeld is MTV Networks.

2.2.3 *De creatieve werkplek*

Voordat er wordt ingegaan op de creatieve werkomgeving is het belangrijk om de sector buiten de creatieve industrie ook een naam te geven. Florida noemt dit de ‘service class’, de diensten waarbij vooral sprake is van reproductie van bestaande ideeën. In de deze klasse hoort ook de lage lonen arbeidsmarkt, zoals als schoonmaken en fabriekswerk.

Hoe ziet een creatieve werkplek eruit? Dit is natuurlijk heel uiteenlopend, het kan een MTV tv-studio zijn of de redactie van een krant. Florida geeft de volgende definitie van een creatieve werkomgeving ook wel ‘No-collar workplace’: “Welcome to the no-collar workplace. It is not merely the result of business trying to be hip and trendy, but an adaption to the rise of creative work. Its core principles and practices are spreading because they are efficient, in the sense of being well suited to mobilize talent around creative tasks” (Florida, 2002, pp. 117). Er is sprake van een nieuwe ‘Dress Code’, het is normaal om in casual kleding te werken. Dit is in veel andere industrieën anders, het is weliswaar geen voorschrift om een pak met das te dragen, maar het wordt wel verwacht. Kleding lijkt een onbelangrijk aspect, het zegt echter wel iets over de creatieve industrie. Het is namelijk een gevolg van het feit dat er in de creatieve industrie gedistantieerd wordt van starre denkbeelden.

Waar in veel sectoren sprake is van kleine werkhokjes waar mensen achter de computer zitten zal in de creatieve industrie een open werkomgeving worden aangetroffen, die de flexibiliteit en efficiëntie verbeterd.

De creatieve locatie

Richard Florida beschrijft in het hoofdstuk ‘the power of place’, een aantal consistente thema’s qua ruimtegebruik in de creatieve sector.

- “The creative Class is moving away from traditional corporate communities; Working class centers and even many Sunbelt regions to a set of places I call creative centers” (Florida, 2002, pp.218);
- “.... They are succeeding largely because creative people want to live there. The companies then follow the people –or, in many cases, are started by them.” (Florida, 2002, pp. 218);
- “Place provides an increasingly important dimension of our identity” (Florida, 2002, pp. 229);

Mensen identificeren zich tegenwoordig meer met een bepaalde plek of ruimte, dan met een bedrijf. In de creatieve sector kiezen individuen vaak bewust voor een plek die bij hen past qua sociaal kapitaal. Een locatie waar ook andere creatievelingen zijn te vinden. Doordat deze groep een band heeft met haar omgeving is het moeilijk om zich daarvan los te maken. Dit is nu te zien in het NDSM-gebied, waar kunstenaars moeten vertrekken uit het gebied waar ze een band mee hebben en zich hier tegen verzetten.

2.3 Gentrification en de creatieve industrie

Het begrip gentrification is in het begin van dit stuk gedefinieerd. Er is echter nog niet ingegaan op de relatie met de creatieve klasse. In dit deel wordt gekeken in hoeverre creatievelingen de veroorzakers zijn van gentrification. In het onderzoek wordt de hypothese aangenomen dat

“The role of art and the artist has played a part in both of the main long-established theories of gentrification, looking respectively at ‘culture’ and ‘capital’ as key drivers. Cultural analyses of gentrification have identified the individual artist as an important agent in the initiator of gentrification processes in old working-class neighbourhoods. Alternative theorizations have recognized a second stage where capital follows the artist into gentrified localities, commodifying its cultural assets and displacing original artists/gentrifiers.” (Cameron & Coaffee, 2005, pp. 39)

In dit stuk brengen de schrijvers naar voren dat kunstenaars sleutelfiguren zijn binnen het gentrificationproces. Sterker nog, kapitaal volgt de kunstenaars naar de plekken waar zij zich vestigen en zorgt er vervolgens voor dat ze moeten vertrekken. Dit is het

algemene verband tussen gentrification en de creatievelingen, daar moet wel aan toe worden gevoegd dat dit vooral om klasse 1 en 2 gaat. Cameron en Coaffee brengen in het stuk drie fasen van gentrification naar voren:

1. Individuele kunstenaar als sleutelfiguur in het culturele gentrificationproces;
2. Het kapitaal volgt de kunstenaar naar gegentrificeerde locaties;
3. Gentrification als publiek beleid;

Dit derde punt is belangrijk in de casus van de NDSM-werf, maar ook in het algemeen in de gemeente Amsterdam en een twee schaalniveaus hoger in Nederland.

“In this third model the main driver of gentrification is public policy, seeking to use ‘positive’ gentrification as an engine of urban regeneration. This includes the use of public art and cultural facilities, sponsored by local government and other public agencies, as a promoter of regeneration and associated gentrification.” (Cameron & Coaffee, 2005, pp. 40)

Dit is exact hetgeen dat is gebeurd op de NDSM-werf, hier wordt in detail op ingegaan later in het onderzoek. Een aspect wat in dit theoretisch kader wel belicht kan worden is het gevoerde beleid door de gemeente Amsterdam.

Veel westerse steden richten zich tegenwoordig op de creatieve klasse volgend uit de theorie van Richard Florida. Het creëren van een creatieve sector binnen de stad is bijna een must geworden. Echter veel critici van Florida brengen naar voren dat het niet mogelijk is om zo’n sector te creëren, het zijn spontane ontwikkelingen.

“As the conservative critic Steven Malanga (2004: 36) has observed, the ‘notion that cities must become trendy, happening places in order to compete in the twenty-first century economy is sweeping urban America.’ (Peck, 2005)

De gemeente Amsterdam daarentegen zag het potentieel van de al aanwezige creatieve klasse als nieuwe economische sector en reageerde hierop met het ‘broedplaatsenbeleid’.

Dat zo'n creatieve sector maakbaar is, is echter niet wat Florida bedoelt met zijn theorie. In de theorie komt naar voren dat het de mensen zijn die een gebied maken tot wat het is niet de bedrijven of overheid.

Broedplaatsenbeleid, gemeente Amsterdam

In Amsterdam werd het belang van vrijplaatsen lange tijd niet ingezien. Er was weinig plek voor kunstenaars en het was veelal te duur. Dit resulteerde in een uitstroom van deze groep. De gemeente Amsterdam betreurde deze uitloop en in 1998 werd het startsein gegeven voor het broedplaatsenbeleid.

“Een broedplaats is een (woon-)werkplek voor een samenwerkende groep van overwegend culturele ondernemers (waaronder kunstenaars, ambachtelijke bedrijfjes, dienstverleners en technici), gericht op het samen leven en werken om tot synergie en kruisbestuiving te komen, deel uitmakend van een subcultuur, met een eigen economie, niet direct gericht op commercieel succes.” (Boer e.a., 2007)

3. Methodologie van het onderzoek

In dit hoofdstuk wordt aangegeven welke empirische data er is verzameld voor het onderzoek. Voor het verzamelen van de empirische data is het wenselijk verschillende methoden van onderzoek toe te passen. Door de spreiding van verschillende methoden is het onderzoeksresultaat betrouwbaar en biedt het een brede basis.

In dit onderzoek is voor een ‘toetsende benadering’ gekozen. De toetsende benadering is afgeleid van de methoden uit Swanborn (Swanborn, 1981, pp 45). Het hypothetische element in ons onderzoek zal beantwoord worden. De vraag is; of er zich een gentrificationproces op de NDSM-werf manifesteert. De verwachting gaat uit dat er inderdaad een gentrificationproces is. Er zullen zich steeds grotere, kapitaalkrachtigere creatieve bedrijven vestigen op de NDSM-werf wat ten koste gaat van de traditionele, ‘kleine’ creatievelingen. Swanborn zegt hierover: “We formuleren aan het begin van dit onderzoek een duidelijk beeld, dat alleen van een vraagteken is voorzien. Het doel van het onderzoek is om voor de specifieke verzameling van verschijnselen, op deze plaats en tijd, die theorie te toetsen, dat wil zeggen het vraagteken wegwerken” (Swanborn, 1981, pp 45).

Als de vraag is beantwoord of er sprake is van een gentrificationproces, is er een tweede vraag: wat zijn de oorzaken en de gevolgen van dit proces?

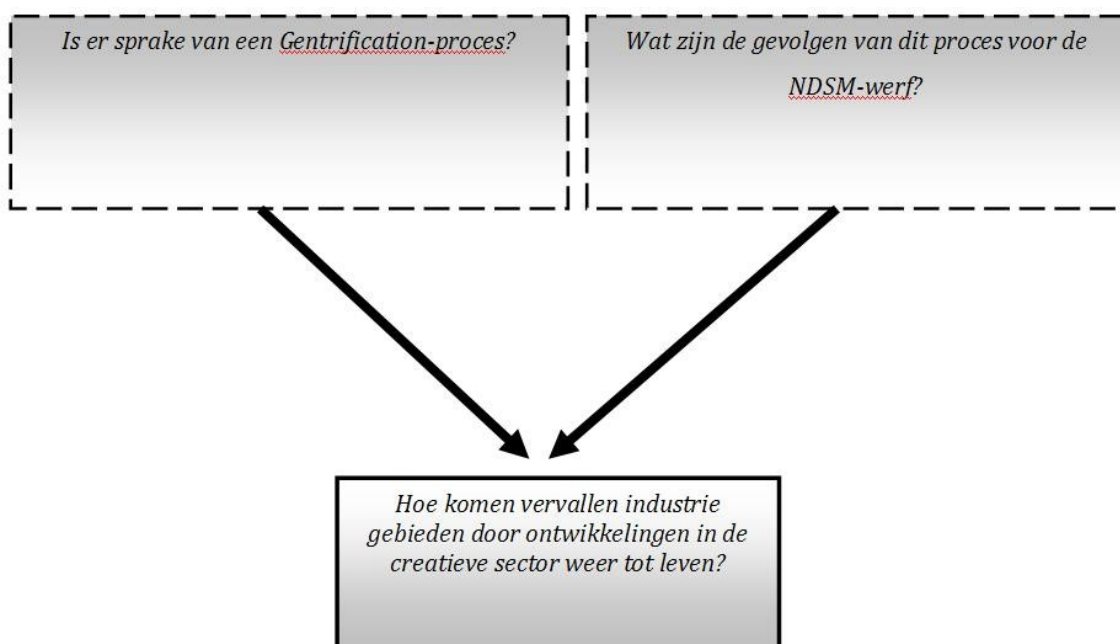
3.1 Methodologie en de opzet van het onderzoek

In dit onderzoek wordt onderzocht of er een gentrificationproces is in dit gebied, en als dat zo is, wat de oorzaken en de gevolgen daarvan zijn voor het gebied. Het onderzoek kan worden opgedeeld in drie onderdelen. In het eerste onderdeel zal worden onderzocht of er sprake is van een gentrificationproces op de NDSM-werf. Een methode hiervoor is om te kijken naar de samenstelling van creatieve werkzaamheden in het

gebied. Voor de samenstelling zal een indeling in klassen worden gemaakt. De klassen worden getrapt opgesteld en zijn gebaseerd op een onderzoek naar vormen van creatieve industrie van het TNO uit 2002. De laagste klasse kenmerkt zich door een hoog cultureel, kunstzinnig gehalte. Terwijl de hoogste klasse zich juist kenmerkt door een hoog economisch gehalte, in deze klasse is er sprake van een kapitaalkrachtigere onderneming. Later wordt hier nog uitvoerig op ingegaan. Als de verhouding van klassen verandert, wordt er aangetoond dat er een verandering is in samenstelling van creatieve industrie in het gebied. Professionalisering in creatieve activiteiten is een gegeven waarmee het gentrificationproces kan word aangetoond. Het tweede onderdeel gaat over de gevolgen van het proces voor het gebied. Door veel interviews te doen met actoren in het gebied kan worden onderzocht wat de gevolgen zijn van dit proces voor de actoren in het gebied.

Het derde onderdeel zal antwoord geven op de centrale vraag: Hoe komen vervallen industrie gebieden door ontwikkelingen in de creatieve sector weer tot leven? Onderstaand een schematische uiteenzetting van de opzet van het onderzoek:

3.2 Overzicht van het onderzoek

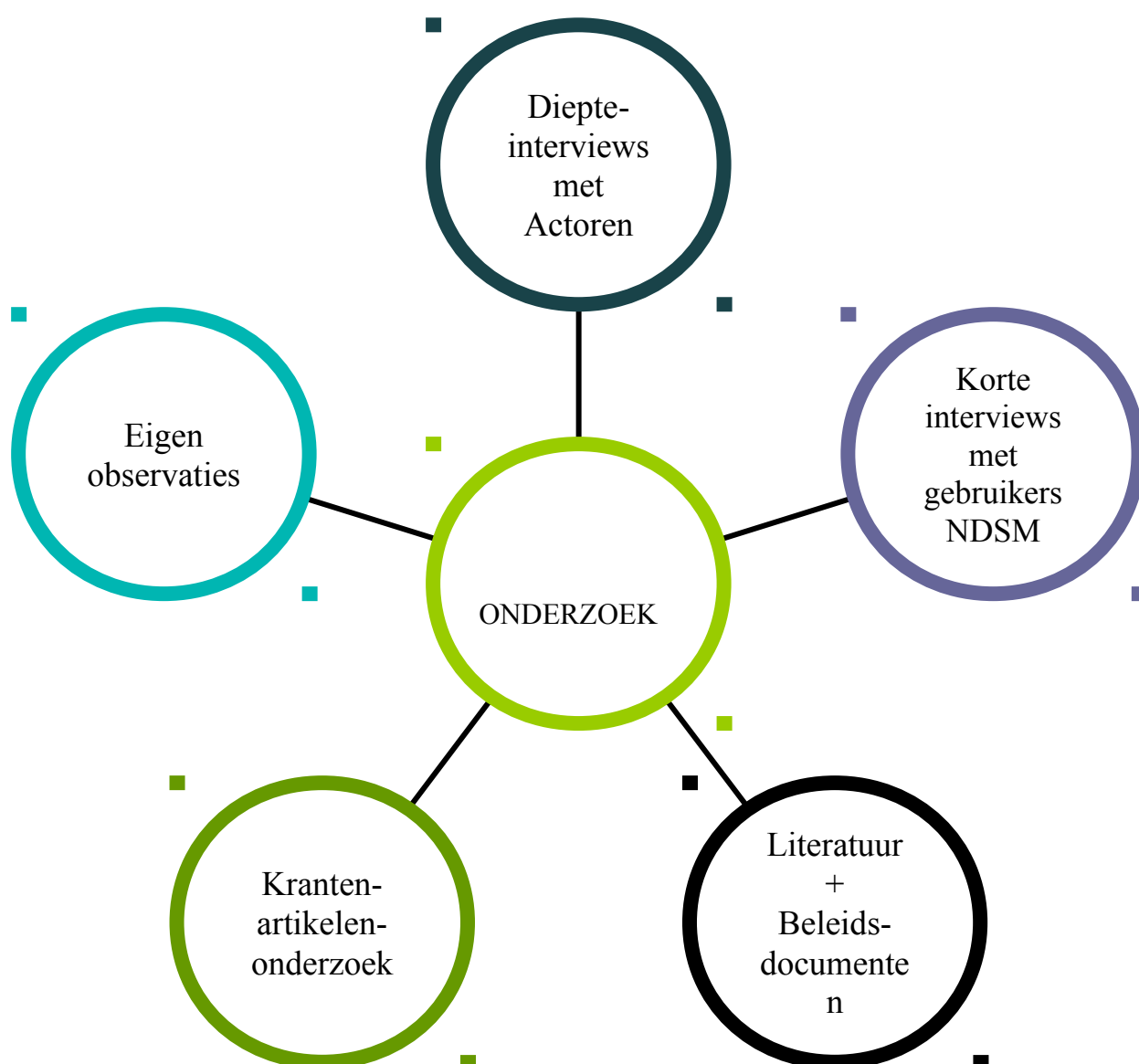

Er moet aangetekend worden dat het gentrificationproces een ingewikkeld proces is, waarin veel factoren invloed op elkaar hebben. Een duidelijk onderscheid tussen oorzaken en gevolgen valt vaak moeilijk te maken. Het proces kenmerkt zich door vele factoren die elkaar wederzijds beïnvloeden. De factoren zijn onderling verstrengeld en liggen samen ten grondslag aan het gentrificationproces. Een voorbeeld in de casus zou kunnen zijn: De stijgende grondprijzen zijn een gevolg van het gentrificationproces; omdat het gebied hip is stijgen de grondprijzen of, de stijgende grondprijzen zijn juist een oorzaak van het gentrificationproces. Want door de stijgende grondprijzen kunnen er alleen nog maar kapitaalkrachtigere creatieve bedrijven zich nestelen in het gebied. Beiden zijn aan de orde, en ondersteunen gentrification. Toch zal er in dit onderzoek een onderscheidt gemaakt worden tussen oorzaken en gevolgen van gentrification. Omdat de factoren zoals net uiteen is gezet vaak verstrengeld op elkaar inwerken, is het van belang een methode te gebruiken die niet te veel ‘inzoomt’ op een bepaalde factor. We kiezen voor een holistische benadering (Swanborn, 1981, pp 357). Door meer afstand te nemen kan het geheel beter begrepen worden.

Het proces en de gevolgen voor de ruimte zullen worden aangetoond door zoveel mogelijk gesprekken te voeren met belangrijke actoren en specialisten. Via een andere weg zal het verband worden aangetoond. Het krantenartikelenonderzoek zal helpen in het vaststellen van een gentrificationproces en de verschuiving van de creatieve industrie. In het krantenartikelenonderzoek worden alle krantenartikelen die over de NDSM-werf gaan in de periode van 1992 tot heden onderzocht. Gebruikmakende van deze artikelen kunnen gebeurtenissen achter elkaar worden geplaatst, waardoor een proces als gentrification aangetoond kan worden. Tevens kan ook voor het tweede deel van het onderzoek, het kijken naar de gevolgen van gentrification het krantenartikelenonderzoek bruikbaar zijn. De gebeurtenissen worden in het onderzoek op een chronologische wijze achter elkaar geplaatst. Ze moeten niet los van elkaar gezien worden. De gebeurtenissen zijn zeer illustratief, omdat het gevolgen zijn van ontwikkelingen die aan het gentrificationproces ten grondslag liggen. De processen kunnen verklaard en aangetoond worden door middel van de gebeurtenissen die in het krantenartikelenonderzoek naar voren worden gebracht. Ook literatuur neemt een belangrijke plaats in het onderzoek in. Er zijn al enkele publicaties van wetenschappers die schrijven over gentrification in creatieve milieus. Als we de ontwikkelingen op de NDSM-werf kunnen koppelen aan de literatuur dan is het onderzoek wetenschappelijk

verankerd. Tot slot vormen onze eigen observaties een bron van informatie voor het onderzoek. Het zou arrogant en misplaatst zijn om de observaties van de schrijvers professioneel of vakbekwaam te noemen. Toch hebben de onderzoekers met de observaties zelf geconstateerd dat het gebied veranderd. Het opknappen, het opschonen en de bouw van nieuwe accommodaties is ruimtelijk waarneembaar en vormen een belangrijk bewijs voor het gentrificationproces.

De opzet van het onderzoek

3.3 Methoden van onderzoek

Diepte Interview Actoren

Waarom deze methode van onderzoek?

Belangrijke spelers kunnen informatie verstrekken over de veranderingen in vormen van creatieve industrie. In een interview kan er ruimte worden geboden voor de actor om zijn eigen ervaringen goed naar voren te brengen. Dit levert meer inzicht in de situatie op.

Wie?

MTV Networks, Robodock, Vereniging de Toekomst, Stadsdeel Amsterdam Noord

Waarom deze actor?

MTV Networks (Dennis Mulder); Eerste 'grote' creatieve onderneming op het terrein.

Hoe ziet MTV Networks haar rol op het terrein? Waarom deze locatiekeuze?

Robodock (Maik ter Veer); Oorspronkelijk aanstichter van het creatieve milieu, kunnen dit jaar voor het eerst geen festival op het terrein houden door actuele ontwikkelingen.

Hoe ziet Robodock de ontwikkelingen op het NDSM-terrein?

Vereniging de Toekomst (Bart Stuart); Vertegenwoordigd kleine creatievelingen die zich in het nauw gedreven voelen door actuele ontwikkelingen. Hebben veel kennis over de kunstenaars in de loodsen, weten wat er speelt.

Stadsdeel Amsterdam Noord (Kees Diepeveen); Hebben aan de ene kant een Broedplaatsbeleid voor de creatieve sector, aan de andere kant een ambitieus plan voor woningbouw in het gebied. Hoe wordt de ontwikkeling door de gemeente gezien, en hoe stuurt de gemeente daarop?

Korte open vraaggesprekken

Waarom deze methode van onderzoek?

Met deze kleine vraaggesprekjes wordt op een laagdrempelige wijze informatie gevraagd. Op deze manier kunnen veel mensen worden ondervraagd, en kunnen de uitslagen met elkaar vergeleken worden. Tevens kunnen de

- bevraagden met eigen inbreng zaken aan het licht brengen,

die anders misschien niet behandeld zouden worden, terwijl deze wel essentieel zijn.

Wie?

Creatievelingen die aanwezig zijn op de NDSM-werf. In de grote loods, onder de hellingen en in tijdelijke boxen zullen de korte open vraaggesprekken worden afgenomen.

Waarom deze actor?

Verwerft inzicht in hoe de creatievelingen zelf de transformatie zien. Hebben ze veel last van eventueel stijgende grondprijzen? Wat voor effecten heeft de transformatie op hun eigen aanwezigheid? Hoe zien ze de toekomst? Wat is de voornaamste reden om te vertrekken, of juist te blijven?

Literatuuronderzoek + beleidsdocumenten

Waarom deze methode van onderzoek?

Geeft diepgang aan het onderzoek en zal het onderzoek een wetenschappelijke basis geven.

Welke Literatuur?

- Literatuur over gentrification en creatieve industrie.

Welke beleidsdocumenten?

Beleidsdocumenten over de NDSM-werf van de gemeente en het stadsdeel Noord zijn opgenomen in dit onderzoek. Ook beleidsdocumenten over creatieve industrie en het broedplaatsenbeleid in Amsterdam zijn opgenomen in het onderzoek.

Krantenartikelenonderzoek, chronologisch

Waarom deze methode van onderzoek?

Op een correcte manier kan een verband worden gelegd

tussen grondprijzen en de veranderingen in de creatieve sector in het gebied.

Daarnaast geeft het een chronologisch overzicht van wat er allemaal in het gebied is gebeurd.

Welke Krantenartikelen?

In de zoekdatabase zijn alle artikelen met de term 'NDSM' uitgepluisd. Alle gerenommeerde bladen zijn opgenomen in het onderzoek. Dit zijn alle vierennegentig kranten die er in het Lexis Nexis zoekdatabase zijn opgenomen.

Eigen observaties

Waarom deze methode van onderzoek?

Voor de onderzoekers is het van belang 'feeling' te houden met het onderzoek. Gentrification is tevens een proces dat ruimtelijk-fysisch zichtbaar is. Ook al hebben we voor dit onderzoek gelimiteerde tijd, toch wordt er gepoogd om ook te *zien* dat er sprake is van gentrification.

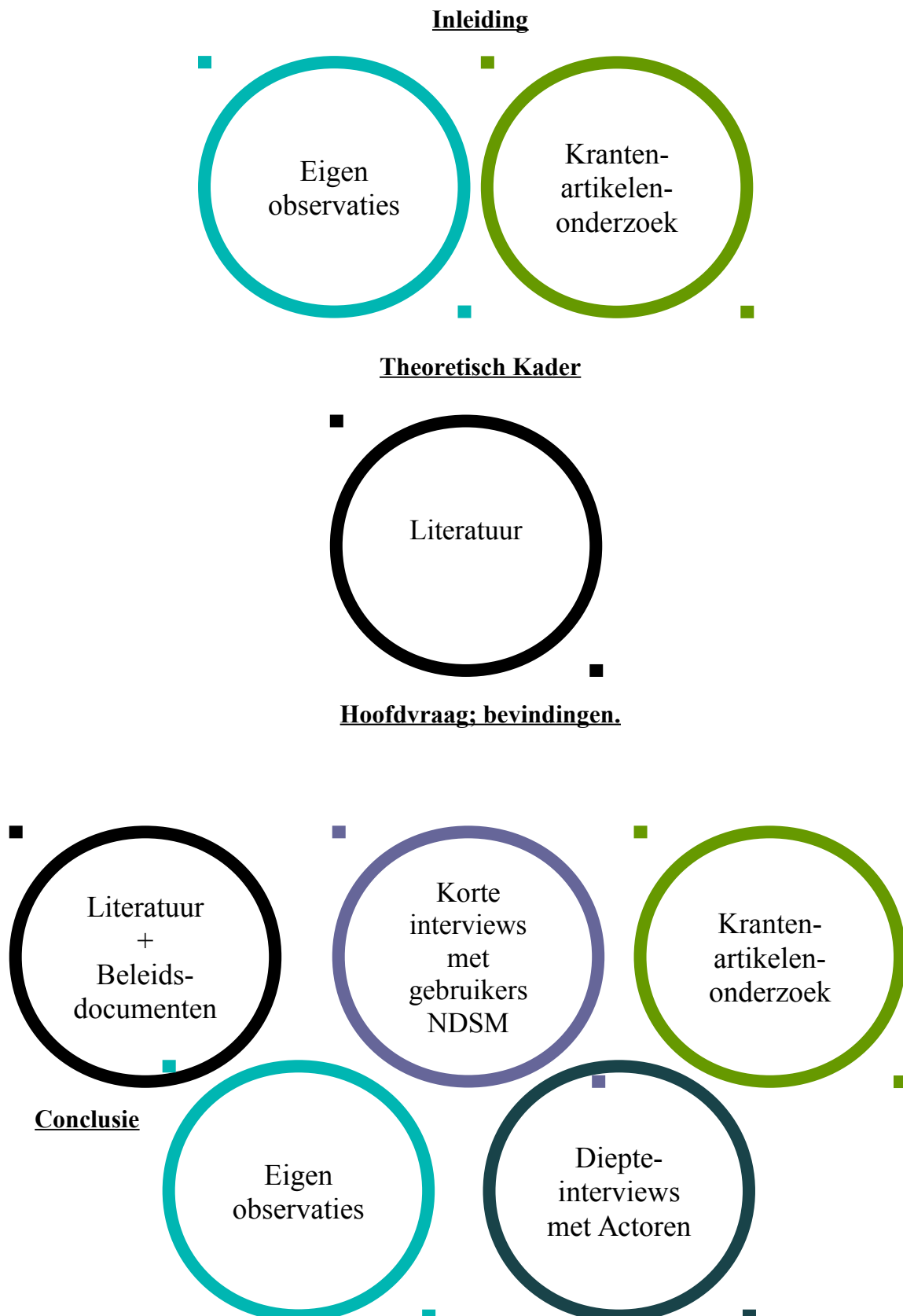
Dit onderzoek gaat specifiek over de locatie NDSM-werf. Als een onderzoek deze vorm van ruimtelijke afbakening aanneemt, dan is het vreemd als de onderzoekers een onderzoek schrijven over een plek waar ze nog nooit zijn geweest. Bepaalde zaken moeten gezien worden om er over te schrijven.

Wanneer?

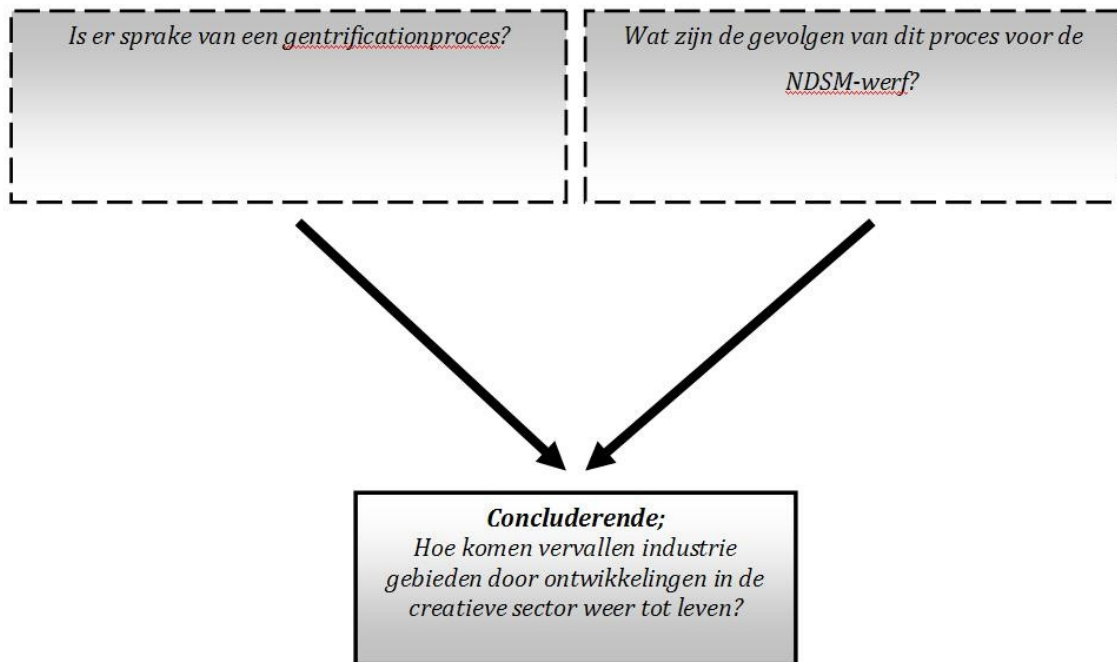
Minimaal drie maal verdeeld over de tijd van het onderzoek. Verschillende tijdsperiodes. Minimaal een maal 's ochtends, een maal 's middags en een maal 's avonds.

3.4 Methodes van onderzoek verdeeld over de onderzoeksopzet

Welke methoden van onderzoek worden voornamelijk toegepast in welke delen van het onderzoek?

In de conclusie zal de hoofdvraag naar aanleiding van de volgende opzet van het onderzoek beantwoord worden:

4. Ontwikkelingen op de NDSM-werf

In dit hoofdstuk worden de ontwikkelingen besproken die hebben plaats gevonden op de NDSM-werf na het failliet gaan van de werven tot nu. De perioden zijn verdeeld in 4 tijdsreeksen.

4.1 Periode 1985 tot 1995

Na meerdere pogingen de scheepsbouw en het scheepsonderhoud te behoeden van de ondergang, was het in 1985 na het failliet gaan van de ADM, dan toch echt gedaan met deze industrie in Amsterdam Noord. De gigantische terreinen kwamen voor een groot gedeelte in onbruik. Alleen de dokken op het westelijk deel werden weer in gebruik genomen nadat de ADM in afgeslankte vorm werd overgenomen door de reparatiewerf Shipdock Amsterdam BV. Dit bedrijf bestaat tot op de dag van vandaag nog steeds en heeft zich alleen gericht op onderhoud van grote schepen.

Op het oostelijke deel van de werven, het **Afbeelding 4: Helling 2+3 op NDSM-terrein**

gebied wat in deze paper beschreven wordt, hebben zich zo nu en dan ook enkele bedrijven gevestigd die zich bezig hielden met de bouw of reparatie van schepen. Op de hellingen 2+3 (afbeelding 4), waar nu nog steeds kunstenaars zitten en welke tevens meerdere malen is gebruikt voor theater voorstellingen, vestigden zich na het

Foto: www.noordwaarts.nl

faillissement een andere scheepsbouwer, Vervako. In 1990, tijdens een zware storm, woei de grote portaalkraan om en kwam er een abrupt einde aan de scheepsbouw activiteiten op de helling. Verder is er in de Lasloods geruime tijd een bedrijf actief geweest die zich bezig hield met het lassen van scheepsdelen. Het bedrijf Aarding Construction BV is onlangs vertrokken (Galesloot, 2007).

In de periode 1985-1995 trokken langzaam de krakers, kunstenaars en stadsnomaden naar het gebied. Veel controle door de overheid was er niet en het gebied leek vergeten, voor sommigen een ideale vestigingsplaats dus. Er kan een vergelijking gemaakt worden met de ontwikkelingen in de eind jaren 70, begin jaren 80 op de voormalige havengebieden in het Oostelijk Havengebied van Amsterdam. De havenactiviteiten

vertrokken uit dat gebied omdat het te klein was geworden. Veel gebouwen bleven leeg achter. Het duurde niet lang voordat er zich krakers, stadsnomaden en kunstenaars gingen vestigen. In de jaren 80 groeide het gebied uit tot een vrijplaats die mensen aantrok van ver voorbij de Nederlandse grenzen. Het verschil met het NDSM-terrein zit hem in de snelheid van de nieuwe ontwikkelingen. Op het Oostelijk Havengebied werden vrij snel initiatieven ontwikkeld door de gemeente om er een woonwijk te gaan bouwen. De eerste plannen dateren van eind jaren 70 toen enkele havenbedrijven nog steeds actief waren in het gebied, de eerste woningen zijn in 1988 opgeleverd (Heijst e.a., onbekend jaar). De aandacht van de gemeente voor het NDSM-terrein kwam pas rond het jaar 2000, ongeveer 15 jaar na de faillissementen.

Over de periode 1985 tot en met 1995 zijn in ons onderzoek weinig gegevens en verhalen naar boven gekomen. Het onderzoek naar krantenartikelen in Lexis Nexis laat met 73 hits ook zien dat er in deze periode niet veel is geschreven over het NDSM-terrein, wel moet daarbij aangemerkt worden dat het krantenbestand van Lexis Nexis is opgebouwd vanaf 1992. Artikelen van voor dit jaar zijn dus niet meegenomen in het onderzoek. De artikelen die gevonden zijn, bevestigen het beeld van een vergeten gebied met weinig controle. Een artikel van het Parool uit 1994 met de kop ‘*Nieuw IRT ontmantelt gewelddadige drugsbende*’, geeft dit treffend weer. Ook wordt er in deze periode nog geschreven over de gevolgen van het sluiten van de scheepsbouwindustrie, met name de sociale gevolgen voor het ontslagen personeel komt meerdere malen in de media. Andere artikelen gaan vanaf 1993 over de eerste tekenen van groeiende culturele activiteiten. Zo wordt er door diverse media geschreven over het ‘Over het IJ festival’ wat sinds 1992 plaats vindt op het NDSM-terrein. Dit festival begon met een programmering van grootschalige spektakelvoorstellingen op de locatie en groeide uit tot een jaarlijks terugkomend festival op meerdere plekken in Amsterdam Noord (website overhetij.nl). Van de geïnterviewden heeft alleen Bart Stuart gebaseerd op zijn eigen ervaringen, een beeld kunnen scheppen van het gebied in deze periode. De andere geïnterviewden waren in deze periode nog niet actief op het terrein. Bart Stuart vestigde zich in 1993 op de voormalige scheepswerf. Hij vertelde het volgende over zijn begin jaren op de NDSM-werf: “Ik zit onder de helling in het buitengebied, daar zitten sinds 1993 kunstenaars. Wij hebben samen als collectief in 1993 de hellingen gekraakt. Dat was één van de eerste acties om de werf te herontwikkelen, een spontane ontwikkeling niet vanuit de overheid, maar van onderop. Het hele gebied stond leeg, daarom kregen

wij het idee om er iets mee te gaan doen. Er zat nog wel een autohandelaar met slooponderdelen, maar verder was het gebied helemaal leeg”.

Conclusie deze periode

Het feit dat er weinig informatie gevonden is over deze periode wil niet zeggen dat dit feit nutteloos is. Het zegt juist iets over de staat van het gebied. De weinig gevonden informatie kan duiden op de mate waarin het gebied is vergeten. Dit beeld wordt bevestigd door de wel gevonden informatie en door het gesprek met Bart Stuart.

Naast de vestiging van enkele kleinere en wat grotere bedrijven kwam het gebied in deze periode onder de aandacht van krakers, stadsnomaden en kunstenaars die zich graag vestigden in de overgebleven hallen en onder de hellingen. Tevens leek de NDSM-werf in trek onder criminelen. Vanaf 1992 werden de eerste festivals georganiseerd. Van enig (ruimtelijk-) beleid van het stadsdeel lijkt geen sprake.

Sleutelmomenten

- Het sluiten van de laatste scheepswerf in 1985;
- Het vestigen van kunstenaars onder de helling in 1993;
- De eerste festivals vanaf 1992 van het ‘over het IJ festival’;

4.2 Periode 1995 tot 2000

In de periode 1995 tot 2000 staat de werf in het teken van de krakers, kunstenaars en stadsnomaden. Ook wordt het NDSM-terrein en de loodsen steeds vaker gebruikt voor festivals en feesten. Een voorbeeld hiervan is gevonden in de Volkskrant van 6 juli 1995: “Acrobaten van de Franse groep Tout Fou to Fly voeren een trapezeact op aan een hijskraan op het NDSM-terrein in Amsterdam Noord. De luchtacrobatiegroep treedt vandaag, morgen en overmorgen op tijdens het Over het IJ Festival”. (Volkskrant juli 6, 1995) Ook Robodock geeft zijn eerste festival, echter nog niet op de NDSM-werf, maar op het ADM in 1998. Het festival komt in 2005 naar de NDSM toe. In 1996 is het gebied door de gemeente opgekocht en het stadsdeel Amsterdam Noord kreeg het van de gemeente met een stadsvernieuwingssubsidie.

Eind jaren 90 komt er vanuit de politiek weer wat belangstelling voor het gebied (interview Dhr. Diepeveen). Uit het interview met Bart Stuart bleek dat de gemeente initiatieven vanuit de stad wilde voor herontwikkeling van de loods. Om deze reden werd er in 1999 een prijsvraag uitgeschreven. Eind 1999 diende een groep kunstenaars, theatermakers, skaters en architecten onder de naam Kinetisch Noord een plan in voor herontwikkeling van de voormalige scheepswerf, bij het stadsdeel Amsterdam Noord als reactie op de prijsvraag.

In 1999 werd tevens de vereniging 'de Toekomst' opgericht door de kunstenaars die al op de NDSM-werf zaten. Dit was een tegenreactie op de oprichting van Kinetisch Noord, omdat in het plan van Kinetisch Noord alle activiteiten op de werf stil gelegd zouden worden en de gebruikers moesten verdwijnen. Via juridische wegen zijn de leden van vereniging de Toekomst de eerste huurders geworden in het plan van stichting Kinetisch Noord.

Conclusie deze periode

Het belangrijkste in deze periode is de belangstelling van de gemeente voor het gebied. Waar deze meer dan tien jaar niks heeft gedaan aan het gebied komt het nu met een prijsvraag. Dit leidde tot de oprichting van de stichting Kinetisch Noord en vereniging de Toekomst in 1999, twee partijen waarin de kunstenaars zich organiseerden.

Sleutelmomenten

- Prijsvraag gemeente voor herontwikkeling van de grote scheepsloods;
- Oprichting stichting Kinetisch Noord in 1999 met een plan voor de loods;
- Oprichting vereniging de Toekomst in 1999;

4.3 Periode 2000 tot 2005

Naast de prijsvraag die er voor het gebied en met name de grote loods was uitgeschreven, kwamen er begin jaren 2000 ook vanuit Hilversum geluiden, waaronder van Pieter Storms, over plannen voor het NDSM-terrein. Deze plannen bestonden uit het vestigen van mediabedrijven in het gebied. Dit plan was ontstaan, omdat dit soort bedrijven een nieuwe uitdagende omgeving wilden hebben. In het voorjaar van 2003 heeft initiatiefnemer Red Concepts zich bij het stadsdeel gemeld met het idee een MediaWharf te ontwikkelen op het oostelijk deel van de NDSM-werf. Uit deze plannen is het ontwikkelbedrijf MediaWharf ontstaan. Dit geeft aan dat de ontwikkeling van de werf vanuit de markt komt. Het stadsdeel Noord bouwt op deze plannen voort en breidt het uit. Het uitgangspunt van het stadsdeel is er een woon- en werkgebied van te maken. De gemeente voorziet een goede ontwikkeling in de menging van deze nieuwe bedrijvigheid en de reeds zittende kunstenaars. Fotografen uit bijvoorbeeld de Kunststad doen nu werk voor MTV Networks of Discovery Networks. Op dat moment werkten de kunstenaars, die zich hadden georganiseerd in de stichting Kinetisch Noord, ook aan een plan voor de NDSM-werf en dan voornamelijk voor de grote scheepsbouwloods als reactie op de prijsvraag die door de gemeente was uitgeschreven.

Zo ontstaat er dus rond de eeuwwisseling weer aandacht voor de NDSM-werf. In 2002 werd het kraken van de loods en de hellingbanen eigenlijk gelegaliseerd, de kunstenaars op de NDSM-werf kregen steeds meer subsidies. Het plan voor de loods van Kinetisch Noord wordt dan ook door de Raad goedgekeurd en in 2003 wordt ook hiervoor subsidie gegeven. Met dat geld werd in het begin met name achterstallig onderhoud aan de loods weggewerkt, zoals een dakreparatie. Dit waren de eerste tekenen van ontwikkeling van de loods. Het plan van Kinetisch Noord bestond uit het idee om van het gebied een centrum voor kunst en cultuur te maken, waar betaalbare ateliers en werkruimtes worden gecombineerd met culturele activiteiten. De loods zou een cultuurhal worden met daarin de Kunststad. Er zou ook een deel voor jongeren komen met onder andere het gerealiseerde skatepark. Ook binnen Kinetisch Noord kwamen er veranderingen, zo kreeg de vereniging een nieuwe voorzitter, deze kwam van het Gemeentelijk Ontwikkelbedrijf (OGA). Hierdoor werden de ontwikkelingen in de loods een andere kant op gestuurd. In 2002 komen ook al enkele woningbouwcorporaties kijken in de loods, een eventuele overname was voor hen interessant. Het risico was toen echter nog te groot.

Uiteindelijk is er zeven miljoen euro naar de nieuwe ateliers in de grote loods gegaan, dat is wat nu de Kunststad heet. Dit was de realisatie van het plan voor de loods van Kinetisch Noord. De toen zittende kunstenaars zijn betrokken geweest bij wat voor functies werden toegelaten in deze Kunststad, wie er wel in mocht en wie niet. In 2005 is begonnen met de bouw van deze Kunststad in de

Foto: www.zaans-industrieel-erfgoed.nl

loods, op afbeelding 5 is deze stad weergegeven. Als je als kunstenaar daar wilde blijven, dan was dat mogelijk. Met investeringen tot circa €35.000 euro in een kaal casco (die moest voldoen aan de brandveiligheidseisen) konden zij eigen werkruimte realiseren in de Kunststad. De huur van een dergelijke werkruimte is ongeveer €1000 voor een jaar voor 165 vierkante meter. De bouw van deze Kunststad leidde tot vertrek van een aantal gebruikers van de loods. Deze konden het zich niet veroorloven de grote investering te doen of waren het niet eens met de veranderingen die het tot gevolg zou hebben. Dit waren met name kunstenaars uit de klasse 1 uit de classificering van de bedrijvigheid in de creatieve sector die gebruikt wordt in dit onderzoek. De bouw van de Kunststad leidde ook tot de komst van de klasse 2 en 3 naar de loods, er kwamen meer ontwerpers en architecten. De klasse drie van de classificering van de creatieve sector kwam naar de loods en de klasse één vertrekt. Een aantal van de klasse 1 groeide door naar de klasse 2.

Begin 2005 is het skatepark in de loods opgeleverd. Het skatepark staat los van de rest van de loods, het heeft ook een eigen ingang, maar hoort wel bij het plan van Kinetisch Noord. Het park wordt door de gemeente sterk gesubsidieerd, anders zou het te duur zijn en zou het park verlies draaien. De eigenaar van de skatebaan ziet steeds meer onenigheden in de loods ontstaan, hij constateert een scheiding van oude gebruikers en een nieuwe lichting. Hij ziet zichzelf als opvulling van de loods tot er een betere bestemming is gevonden.

Het festival Robodock dat op de ADM-werf werd gehouden professionaliseert in 2002 en daarmee verhuist het hele festival naar Rotterdam. Dit was een statement van de

organisatie van het festival, ‘Amsterdam vertrouwt er is wel beleid, maar we hebben er gewoon niks aan’. (interview met Mike ter Veer, 2008) In Rotterdam kreeg Robodock voor het festival subsidie en vergunningen. ‘Zowaar bestonden we echt, in Rotterdam.’ De organisatie van het festival was het niet eens met de ontwikkelplannen voor de werf en zocht haar heil in Rotterdam.

In 2004 komt Robodock terug naar Amsterdam, naar de ADM. De organisatie van het festival geeft aan dat deze terugkeer komt doordat in Amsterdam een groot deel van de wortels liggen. Daarnaast waren er in Rotterdam na een jaar al locatieproblemen. In 2005 verhuist Robodock naar de NDSM-werf. Alleen de tegenzin zat er enigszins in bij de organisatie, de vrees was dat ze snel weer zouden moeten vertrekken. Hier komt de kern van het gentrificationproces naar voren. De organisatie van Robodock en met hun ook de kunstenaars uit de hellingen en de Kunststad geven aan het vervelend te vinden een locatie ‘hip en hot te maken’ en dan zelf na een aantal jaren te moeten vertrekken, omdat de commerciële wereld het overneemt. In het geval van Robodock kwam dit drie jaar later ook zo uit.

Een punt van kritiek dat gegeven wordt door Bart Stuart is dat er in de Kunststad nieuwe ateliers komen, die groter en dus ook duurder zijn dan de huidige ateliers. Deze zijn bedoeld voor kunstenaars waar het goed mee gaat en die zich wat meer kunnen veroorloven. Hier komen ook bedrijfjes van buiten de Kunststad in, zoals reclame- en architectenbureaus. Deze nieuwkomers hebben waarschijnlijk een ander contract dan de gebruikers van de oude garde. De contracten die opgesteld zijn in de beginperiode hebben bijvoorbeeld een punt over geluidsoverlast, dat daar niet over geklaagd mag worden omdat het een werkloos is. Men is bang dat de sfeer in de loods zal veranderen door deze nieuwkomers. Als gevolg hiervan zouden kunstenaars uit zichzelf al willen vertrekken.

Op deze manier stimuleert de gemeente volgens Bart Stuart het vertrek van de kunstenaars uit de klasse 1 uit de loods. Deze kunstenaars moeten dan op zoek naar een nieuwe plek, maar zij geven aan dat dit soort plekken in Amsterdam op raken. Nieuwe plekken zitten bijvoorbeeld in Zaandam, Almere en zelfs steden als Antwerpen worden genoemd.

Het stadsdeel Noord heeft in 2003 aangestuurd op studentenhuisvesting, dit als voorloper op de toekomstige bewoning die gepland is door het stadsdeel. Permanente

woningbouw was nog niet mogelijk in verband met milieuregels, er was alleen ruimte voor tijdelijke bewoning. Het stadsdeel streeft na van de NDSM-werf niet alleen maar een werkgebied te maken. Het moet een gebied worden van creativiteit, evenementen en wonen. Ook worden er in dit jaar plannen bekend gemaakt voor een Museumhaven met historische schepen op de NDSM-werf (NRC Handelsblad, 2003).

Vanaf 2003 komt er een veerpont tussen de NDSM-werf en het Centraal Station (Het Parool, 2002).

Conclusie deze periode

In de periode van 2000 tot 2005 zijn er plannen ontwikkeld voor de NDSM-werf, daarnaast zijn ook de eerste plannen gerealiseerd in deze periode. Er zijn een aantal belangrijke gebeurtenissen op te noemen die als sleutelmomenten kunnen worden gezien in het verloop van de ontwikkelingen op de NDSM-werf.

Sleutelmomenten

- Het ontstaan van het projectbureau MediaWharf dat met de plannen voor een mediapark op het NDSM-terrein naar het stadsdeel Noord is gegaan. Hierdoor is de commercialisering van het gebied begonnen;
- De goedkeuring van het Plan van Aanpak van Kinetisch Noord voor de grote loods. Hierdoor wordt de bouw van de Kunststad mogelijk gemaakt. Deze Kunststad is een onderdeel van het gentrificationproces, hierdoor konden een aantal kunstenaars het financieel niet meer opbrengen om in de loods te blijven en kwamen er professionelere bedrijven naar de loods toe. Dit is een duidelijke verschuiving van klasse 1 naar klasse 2 en 3.
- De bouw van grotere, duurdere ateliers in de Kunststad, dit is een volgende stap in het gentrificationproces. Hierdoor komen nog meer klasse 2 bedrijven naar de loods toe.

4.4 Periode 2005 tot het heden

In dit laatste tijds kader is er veel gebeurd op de NDSM-werf. Ook is het einde nog lang niet in zicht. De daadwerkelijke ontwikkeling van de plannen van de gemeente en MediaWharf moeten nog beginnen. Het is dan ook in dit tijds kader dat de commerciële wereld zich duidelijk ontwikkelt op het terrein.

In 2006 worden de grote loods, het buitenterrein en de hellingbanen aan stichting Kinetisch Noord overgedragen. In dat jaar komt ook IdtV naar de NDSM-werf, niet naar het deel wat in dit onderzoek onderzocht wordt, maar naar het nabij gelegen Kraanspoor. In februari 2007 komt MTV Networks ook naar de NDSM-werf en in 2008 verhuisd ook Discovery Networks (Discovery Channel) naar het Kraanspoor.

De facilitymanager van MTV Networks is voor dit onderzoek geïnterviewd. Hij was direct betrokken bij het proces van de locatiekeuze voor het bedrijf. Uit dit interview zijn een aantal duidelijke inzichten naar voren gekomen over waarom dit soort bedrijven juist wel of niet naar een locatie als de NDSM-werf willen verhuizen. MTV Networks was eerst gevestigd in Bussum, maar door overname van een aantal andere zenders werd het bedrijf te groot en moest het op zoek naar een nieuwe locatie. De uiteindelijke locatiekeuze ging tussen de oude Stork-fabrieken, de Kop van Zuid in Rotterdam en de NDSM-werf. Deze locaties voldeden allemaal aan de voor hun belangrijkste criteria als bereikbaarheid, parkeermogelijkheden, glasvezelverbinding en een (mogelijk) creatief imago. De Stork-fabrieken vielen al snel af vanwege grondvervuiling, daardoor zou de oplevering te lang duren. De keuze die toen nog gemaakt moest worden, was dus tussen Rotterdam en Amsterdam. Dhr. Mulder van MTV Networks geeft te kennen dat Rotterdam in het begin meer moeite deed MTV Networks aan te trekken, dan de gemeente Amsterdam. “Afwachtend arrogant, zoals het Amsterdammers betaamt”, was de houding van de Amsterdammers, aldus Dhr. Mulder.

Uiteindelijk is door een enquête binnen het bedrijf de keus naar Amsterdam gegaan omdat een meerderheid van de werknemers niet mee zou verhuizen als het bedrijf zich in Rotterdam zou gaan vestigen.

Uit dit interview bleek dat de creatieve inslag van het bedrijf maar een kleine rol speelde bij de locatiekeuze. Echter gaf dhr. Mulder zelf ook toe dat hij binnen het

bedrijf één van de weinigen is die geen creatieve achtergrond heeft. Hij zal dan ook de creatieve uitstraling van een locatie niet als eerste noemen als criterium voor een nieuwe locatie. De sfeer van een nieuwe locatie moet passen bij het imago van het bedrijf. De creatieve uitstraling in het gebied is volgens MTV Networks zeker aanwezig, het gebied is ruig en grof, maar creatief.

Toen eenmaal bij de gemeente Amsterdam duidelijk was dat MTV Networks interessant zou zijn om op de NDSM-werf te hebben, werd er werk van gemaakt om het bedrijf ook daadwerkelijk naar Amsterdam te krijgen. Het mobiele telefoonnummer van stadsdeel voorzitter Rob Post was vanaf dat moment beschikbaar voor het bedrijf.

MTV Networks kreeg van MediaWharf, het projectbureau dat het gebied wilde ontwikkelen, de schetsen van hoe het gebied er uit zou gaan zien. Er zouden meer mediabedrijven komen, een hotel, een theater en uiteindelijk ook woningen. MTV Networks was het eerste klasse 4 bedrijf dat zich ging vestigen op de NDSM-werf en MediaWharf heeft hard moeten werken om een indruk te geven van hoe het gebied eruit zou gaan zien. Nu is het kantoor van MTV Networks een voorbeeld voor bedrijven die geïnteresseerd zijn in het gebied.

Het stadsdeel Noord heeft erg haar best gedaan om het voor MTV Networks aantrekkelijk te maken naar Amsterdam te komen. Er is een huurkorting gegeven en er zijn goede randvoorwaarden geschept. De loods wordt gehuurd van een belegger, deze heeft het van MediaWharf gekocht. MTV Networks heeft een 10-jarig contract voor het huren van de loods.

Het stadsdeel Noord heeft aangegeven graag een menging van bedrijvigheid op de NDSM-werf te zien tussen de al zittende kunstenaars en de nieuwe commerciële bedrijven. De broedplaatsfunctie van het gebied is dan ook gewaarborgd en de huren in de Kunststad zijn voor de komende 20 jaar gewaarborgd, deze zullen niet heel erg hard gaan stijgen. Dit is vastgelegd in de erfpachtuitgifte. Ook staat de NDSM-werf op de monumentenlijst, zodat de uitstraling van het gebied niet te ingrijpend zal veranderen.

De gemeente heeft nu plannen voor verdere ontwikkeling van het gebied, deze zijn allemaal vastgelegd in het strategieberaad. Het gebied is nu opgedeeld in twee delen. Het deel waar de kunstenaars zitten, MTV Networks en de loods moet het artistieke deel blijven, daar wil de gemeente niet meer zoveel aan doen. Alle gebouwen worden wel

herbestemd, maar de kwaliteiten van het gebied wil de gemeente waarborgen. Hierbij gaat het om de openheid van het gebied, de hellingen en de uitstraling van de gebouwen. Dit deel blijft ook bestemd als een evenemententerrein.

Op het westelijk deel van de NDSM-werf moet meer een combinatie komen van woon- en werkfuncties. Dit wordt in samenwerking met de gemeente Amsterdam gedaan, omdat het gebied te groot is voor het stadsdeel om alleen te ontwikkelen. Het projectbureau MediaWharf heeft een voorkeurspositie voor het ontwikkelen van het gebied.

Uit het interview met de wethouder ruimtelijke ordening, Dhr. Diepeveen, komt naar voren dat het stadsdeel Noord bij de centrale stad bedongen heeft dat het geld dat met de NDSM-werf verdiend wordt, door bijvoorbeeld nieuwe erfpachtuitgiftes, ook weer besteed wordt in het gebied. De werf had eerst een laagwaardige industrie functie met een lage grondprijs, maar door het bouwen van kantoren en dergelijke krijgt het gebied een hoogwaardige functie waar ook een hogere grondprijs bij hoort. Deze stijging van grondprijzen wil het stadsdeel 'cashen' en weer in het gebied stoppen, bijvoorbeeld in de openbare ruimte. Als dit geld niet weer in de NDSM-werf gestopt kan worden, zou het stadsdeel op een negatieve grondexploitatie uitkomen.

Zowel de kunstenaars als het stadsdeel Noord wil vertrutting van het gebied voorkomen, 'het moet niet op Oud Zuid gaan lijken'. De avontuurlijke sfeer moet behouden blijven. Er moet wel aansluiting gevonden worden met de centrale stad, maar het moet ook duidelijk 'de overkant' blijven.

In 2007 zijn de kunstenaars begonnen om zich verder te professionaliseren als groep met betrekking tot vergaderen, besturen, brieven schrijven en juridische hulp. Dit om bij te kunnen blijven qua niveau. Met deze professionalisering hebben de kunstenaars meer tegengewicht tegen de ontwikkelplannen van het stadsdeel. Bart Stuart geeft aan niet zozeer tegen de ontwikkelingen te zijn, maar hij vindt dat er ook tegen geluid moet zijn.

In het jaar 2007 geeft het Stadsdeel Noord aan de loods met daarin de Kunststad te willen verkopen, omdat het stadsdeel niet een instantie is die goed is in het beheren van vastgoed. Stichting Kinetisch Noord was het met deze beslissing eens. De kunstenaars gaven aan zelf de loods te willen kopen, zij konden een lening krijgen bij Triodos bank.

Dit wilde Kinetisch Noord echter niet. Nu bleek ook dat Kinetisch Noord eigenlijk maar was opgericht voor een jaar, als werkorganisatie. Zodra de ontwikkeling van de Kunststad klaar was, zouden de ateliers eigendom worden van de kunstenaars en zou er geen organisatie meer nodig zijn. Dit was uit het perspectief van het stadsdeel.

De verkoop van de loods aan zeer waarschijnlijk de Principaal (de ontwikkelpoot van woningcorporatie de Key) zal volgens dhr. Diepeveen weinig gevolgen hebben voor de kunstenaars die nu in de loods zitten. Er zal rekening gehouden worden met de huidige gebruikers van de loods. Deze zijn bang het veld te moeten ruimen als de loods in handen komt van een ontwikkelaar. Het stadsdeel Noord laat echter weten de kunstenaars overal bij te betrekken en dat er met hen rekening wordt gehouden bij de onderhandelingen over de verkoop van de loods. In de contracten zou staan dat de kunstenaars er nog minimaal 20 jaar mogen zitten. De kunstenaars hebben echter zelf nog niks op papier, alleen een huidig huurcontract voor 10 tot 15 jaar.

Dit is een van de punten waar de kunstenaars nu mee bezig zijn. Het is duidelijk dat de gebruikers van de hellingen eruit moeten als de loods verkocht wordt. Want dan horen de hellingen niet meer bij de Broedplaats en moeten de kunstenaars die er nog zitten eruit. De contracten en vergunningen vervallen dan. Kinetisch Noord heeft in het jaar 2007 nog een brief gestuurd naar het stadsdeel dat de kunstenaars in de hellingen een contract moesten krijgen tot 2027, maar dit is niet gelukt. Bart Stuart geeft aan hier een rechtszaak van te gaan maken. Als de kunstenaars daadwerkelijk uit de hellingen moeten dan betekent dat het vertrek van een groot deel klasse 1 en 2 van de NDSM-werf.

De vraag is of de overname van de loods door de Principaal ook daadwerkelijk tot grootse veranderingen leidt. Volgens de kunstenaars leidt dit tot het einde van deze plek, het wordt een plek voor ondernemers. Het gaat niet alleen om de nu al zittende kunstenaars, maar ook om kunstenaars die nog moeten beginnen. Daarvoor zijn dit soort plekken als de NDSM-werf uitermate geschikt.

Er is dus een duidelijk ontwikkelplan voor de NDSM-werf en er zijn al een aantal bedrijven waarvan bekend is dat ze zich gaan vestigen op het terrein. Dit zijn onder andere HEMA, die haar hoofdkantoor op het westelijke deel van de NDSM-werf gaat

vestigen, daarnaast komt Oilily naar het gebied. Ook komt Johnny Loco met een winkel naar een van de loodsen. Dit is een duidelijke trend van commercialisering van het gebied. Steeds meer grotere bedrijven komen naar de overkant van het IJ.

In 2006 zijn er ideeën ontstaan voor een brug over het IJ van het Westerpark naar de NDSM-werf. Zodat het Westergasterrein en de NDSM-werf een betere connectie hebben (Parool, 2006). Festivals als Robodock en Over 't IJ krijgen geen vergunning meer voor de NDSM-werf, dit mede doordat een van de loodsen door de brandweer is afgekeurd (Parool, 2007).

Conclusie deze periode

De afgelopen jaren is op de NDSM-werf de commercialisering doorgezet. De komst van MTV heeft hier positief aan bijgedragen, zij hebben nu een trekkende werking op het gebied. Ook voor dit tijds kader zijn een aantal sleutelmomenten aan te wijzen.

Sleutelmomenten

- De komst van IdtV in 2006, MTV Networks in 2007 en Discovery Networks in 2008. Dit zijn drie grote mediabedrijven die zich gevestigd hebben op de NDSM-werf. Dit is het begin van het mediapark dat MediaWharf voor ogen had. De komst van deze bedrijven betekent de komst van de klasse 4, de commerciële (internationale) creatieve bedrijven.
- De verkoop van de grote loods met daarin de Kunststad is een volgend sleutelmoment. De plannen hiervoor zijn ontstaan in 2007. Deze verkoop is nog niet helemaal rond, maar zal voor verandering kunnen zorgen in zowel de samenstelling van gebruikers van de loods als wel de verhoudingen tussen verschillende partijen op de NDSM-werf. Het zal in ieder geval kunnen leiden tot vertrek van de klasse 1 en 2 uit de hellingen, omdat deze dan niet meer onder het broedplaatsenbeleid vallen. Daarnaast is het nog onduidelijk wat er precies met de contracten van de huurders van de Kunststad zal gebeuren.

5. Analyse ontwikkelingen

In dit hoofdstuk worden de ontwikkelingen beschreven in het voorgaande hoofdstuk, geanalyseerd aan de hand van de literatuur. Per periode wordt besproken in hoeverre er signalen zijn van gentrification en in hoeverre dit aansluit op de besproken literatuur. Op deze manier wordt het proces verankerd in wetenschappelijke literatuur.

5.1 Typering van de perioden

1985 tot 1995

Het gebied is verlaten door de scheepsbouw in 1985. Er is criminaliteit op de werf en er is drugshandel. De gemeente geeft weinig aandacht voor de werf en de omgelegen terreinen verrommelen. Kunstenaars en krakers nemen langzaam hun intrek in het gebied. Ze nemen plaats onder de hellingen. Rond 1992 komen er ook toneel- en theater gezelschappen naar de NDSM-werf voor optredens.

“The human capital and the creative class approach both differ from regular economic geographical literature because they assume that it is people, not firms, who lead the way.” (Marlet, G. & C. Van Woerkens, 2007, pp. 2606)

Marlet en van Woerkens raken hier een wezenlijk punt, het gaat om mensen en niet om bedrijven. Dat is duidelijk het geval op de NDSM-werf. De gemeente kijkt na 1985 eigenlijk niet meer om naar het gebied, waardoor de krakers/kunstenaars veel vrijheid hebben in het gebied.

“People employed in cultural industries seem to have a special relationship to their working and living environment. Local marketing campaigns are based on this cultural claim to space.” (Fasche, 2006)

“(…)They are succeeding largely because creative people want to live there. The companies then follow the people –or, in many cases, are started by them.” (Florida, 2002, pp. 218);

De creatieve klasse heeft de locatie uitgekozen en heeft er een band mee zoals Fasche beschrijft. Bedrijven uit de creatieve sector waren toen nog niet aan de orde, het waren voornamelijk individuele artiesten/kunstenaars, de bedrijven volgden.

1995-2000

Er komen steeds meer kunstenaars naar het gebied. In deze periode worden er vaker festivals georganiseerd op de werf. Ook modegerelateerde activiteiten, zoals catwalk-presentaties worden gegeven. De creatieve activiteiten beginnen te verbreden. Eind deze periode wordt Stichting Kinetisch Noord opgericht, een stichting die zich bezig houdt met de ontwikkeling van de NDSM-werf. Vereniging de Toekomst wordt opgericht, een tegenreactie van de gevestigde kunstenaars op Stichting Kinetisch Noord om de belangen van de zittende kunstenaars te behartigen.

De gemeente Amsterdam zag in dat de creatieve industrie weleens belangrijk kon worden voor de economie van de stad. De positieve gentrification werd onderkend door de gemeente. Cameron & Coaffee beschreven dit als volgt:

“In this third model the main driver of gentrification is public policy, seeking to use ‘positive’ gentrification as an engine of urban regeneration. This includes the use of public art and cultural facilities, sponsored by local government and other public agencies, as a promoter of regeneration and associated gentrification.” (Cameron & Coaffee, 2005, pp. 40)

In 1999 werd door de gemeente Amsterdam het broedplaatsenbeleid gelanceerd. De gemeente gaf via dit beleid kunstenaars en andere creatievelingen de mogelijkheid tot het huren van een eigen atelier, zonder de subsidie van de gemeente was het namelijk niet of moeilijk te betalen voor de kunstenaars. De gemeente deed dit niet uit pure liefdadigheid, het was een investering voor de stadseconomie. Binnen Amsterdam is er dus al jaren sprake van beleid op het vlak van een ‘creatieve klasse’. Dit lijkt een mooi faciliteringsbeleid, echter had het vaak een ander einddoel. Bijvoorbeeld in Amsterdam Noord, de NDSM-werf was een van de eerste broedplaatsen. De gemeente gaf subsidie voor de renovatie van de loodsen en hellingen. Het hele gebied werd doormiddel van deze subsidie opgeknapt. Intussen waren de kunstenaars hard op weg om van de NDSM-werf één van de hipste plaatsen van Amsterdam te maken. Dit trok veel aandacht, ook van grote ‘creatieve’ bedrijven. De gemeente Amsterdam zag hier een

mogelijkheid tot het versterken van de ‘creatieve industrie’ door deze bedrijven te gaan aantrekken. Als (mogelijk onvoorzien) gevolg hiervan moeten veel kunstenaars en creatievelingen vertrekken, omdat de huur- en vestigingsprijzen hoger worden.

2000-nu

Vanaf 2000 is het gentrificationproces duidelijk te zien. Er trekken steeds meer bedrijven naar het NDSM-gebied, waaronder meer commerciële partijen. De loodsen worden opgeknapt, de caravans in de loods worden ingewisseld voor bedrijfsruimtes. Deze bedrijfsruimtes kunnen betrokken worden door de kunstenaars die al in de loods zaten, onder de voorwaarde dat er investeringen worden gedaan in onder andere brandveiligheid. Deze investeringen zijn echter vaak zo hoog, dat de gevestigde kunstenaars ze niet kunnen betalen. Hierdoor vindt er een verschuiving plaats van klasse 1 naar klasse 2 en 3. Dit is pure creatieve gentrification; de kunstenaars ofwel de ‘gentrifiers’ vertrekken, omdat de huren te hoog worden. Ze ondervinden de gevolgen van een trend/proces die zij veelal zelf hebben ingezet.

“The role of art and the artist has played a part in both of the main long-established theories of gentrification, looking respectively at ‘culture’ and ‘capital’ as key drivers. Cultural analyses of gentrification have identified the individual artist as an important agent in the initiator of gentrification processes in old working-class neighbourhoods. Alternative theorizations have recognized a second stage where capital follows the artist into gentrified localities, commodifying its cultural assets and displacing original artists/gentrifiers.” (Cameron & Coaffee, 2005, pp. 39)

In 2006 komt IdtV naar de werf, gevolgd door MTV Networks in 2007 en later Discovery Network. Het zijn de eerste grote bedrijven uit de klasse 4 die zijn intreden doen in het gebied. Hiermee wordt het gentrificationproces voortgezet.

5.2 Gevolgen van het gentrificationproces op de NDSM-werf

Het boven beschreven proces van gentrification heeft gevolgen meegebracht voor de NDSM-werf en zijn gebruikers. Deze gevolgen die geconstateerd zijn in de analyse

zullen kort worden besproken. De gevolgen staan niet op zichzelf, maar zijn onderling samenhangend.

Klassenverschuiving

De gentrification op de NDSM-werf heeft nadrukkelijk effect op de gebruikers van het gebied, de creatievelingen. Uit het onderzoek valt af te leiden dat er een verschuiving is in de klassen. Door de geschetste ontwikkelingen wordt het gebied minder toegankelijk voor creatievelingen uit klassen 1 en 2. De huurcontracten worden niet verlengd, de huren stijgen, een verplichte investering om aan brandveiligheidseisen te voldoen, kortom, de groep kan moeilijker standhouden of zich vestigen in het gebied. Daartegenover staat dat het voor de klassen 3 en 4 juist interessanter wordt om zich te vestigen in het gebied. De grote bedrijven lokken bedrijven uit dezelfde sector naar het gebied. Deze bedrijven zijn complementair aan elkaar, en kunnen elkaar versterken in functie.

De creatievelingen uit klassen 1 en 2 trekken overigens niet alleen weg doordat het gebied minder toegankelijk wordt. Ook imago van het gebied blijkt, uit onder andere de interviews, bepalend voor de klassenverschuiving. Voor de creatievelingen uit klasse 1 en 2 is het gebied door de gentrification vaak minder ‘spannend’, ‘avontuurlijk’ of ‘bevrijdend’. Dit terwijl juist het imago van grotere bedrijven in het gebied wordt versterkt. Bijvoorbeeld: MTV Networks geeft in het interview aan dat ze door de gemeente naar de werf is gehaald om een aantrekkende functie te vervullen voor andere creatieve bedrijven.

Een ander gevolg van de gentrification in het gebied is de versplintering van oorspronkelijke creatieve netwerken. De krakers en kunstenaars die zich als eerste vestigden, kenden elkaar grotendeels al van eerdere kraken en kunstprojecten. Enkele kunstenaars geven in interviews aan dat dit sociale netwerk veel betekend voor hoe er tegen kunst en creatieve denkprocessen wordt aangekeken, ze zijn ter ondersteuning van het kunstenaarsleven. Ten gevolge van de gentrification zijn er oorspronkelijke creatievelingen vertrokken en komt er uit de interviews naar voren dat het sociale kunstenaarsnetwerk versplinterd raakt.

Aantrekkelijke investeringsklimaat

Voor bedrijven en vastgoedondernemingen is het zeer lucratief geworden om te investeren op de werf. Het gebied is hip, inspirerend en ook belangrijk: er is ontwikkelingspotentie. In het interview met MTV Networks komt naar voren dat het gebied ook voldoet aan infrastructuureisen van grote bedrijven. De waardeinstijgingen in het gebied is een goede manier voor bedrijven om hun vermogen via vastgoed op te bouwen.

Hogere ontwikkelingsdruk voor vastgoed

De toestroom van grote mediabedrijven en interesse van ontwikkelaars veroorzaakt een hoge ontwikkelingsdruk op het gebied. Het stadsdeel Noord geeft in het interview aan dat bestemmingsplanwijzigingen een methode is om geld te verdienen voor de gemeente. De werf is nadrukkelijk een gebied waar dit gebeurt. Bij het niet toestaan van een ontwikkeling, lopen meerdere partijen geld mis. Het is om deze reden logisch te noemen dat de gemeente in samenwerking met commerciële partijen gaat ontwikkelen. Uit de literatuur blijkt dat deze uitgangssituatie kenmerkend is voor gebieden die te maken hebben met een gentrificationproces.

Strengere normatieve regelgeving

Een ander gevolg van de gentrification is de strengere normatieve regelgeving, deze is door de gemeente en de brandweer door de jaren heen steeds aangescherpt. In de beginjaren van de creatieve ontwikkeling op de NDSM-werf waren er weinig tot geen regels. De gemeente had weinig aandacht voor het gebied, het was een vrijplaats voor kunstenaars en krakers geworden. Door het proces van gentrification en de daarmee groeiende belangstelling begon de gemeente steeds meer normatieve regels op te stellen voor de gebruikers van de werf. Enkele voorbeelden uit de interviews en het krantenartikelenonderzoek: strengere geluidsnormen voor de werf, brandveiligheidseisen in de werf aangescherpt, het afkeuren van de Docklandshal. Door de strengere regelgeving wordt het gebied netter en meer georganiseerd. Dit heeft echter wel gevolgen voor het imago van het gebied.

Toegankelijker voor publiek

Het gebied was begin jaren 90 een vergeten plek, waar slechts een selecte groep mensen durfden te komen. Uit meerdere krantenartikelen blijkt dat er criminele activiteiten

plaatsvonden, zo is er door de IRT in 1994 een drugsbende opgerold die opereerde op de voormalige werf. Nu is duidelijk zichtbaar dat de werf toegankelijker en veiliger is geworden. Dit kan uit eigen ervaring worden onderbouwd. Zo is een van de schrijvers geboren in Amsterdam Noord, hij speelde begin van de jaren 90 op de werf, dat toen een spannende en verboden plek was. Tussen de hekwerken en glasscherven door baande hij zich een weg door de werf. Nu is de plek volgens zijn eigen bevindingen veiliger en toegankelijker voor een groter publiek.

Differentiërend grondgebruik

Voor de gentrification was het grondgebruik op de NDSM monofunctioneel. Nu kunnen we constateren dat de ruimte steeds gedifferentieerder wordt gebruikt. Enkele voorbeelden uit het onderzoek zijn: de toevoeging van de Museumhaven, het vestigen van horecaondernemingen, het aanmeren van party-boten en het plaatsen van (tijdelijke) studentenwoningen. Omdat er in het gebied meer gebeurd en het in de belangstelling staat, is er kennelijk meer vraag door verschillende typen gebruikers. Dit resulteert in een gedifferentieerd grondgebruik.

Groeiende interesse van de pers

Uit het krantenartikelenonderzoek is te zien dat er door de jaren heen een groeiende interesse van de (gedrukte) pers waarneembaar is. Tussen 1985-1995 vonden we 73 hits in het krantenartikelenonderzoek. Tussen 1995-1999 182 hits, en tussen 1999-2005 536 hits. In de laatste periode, 2006-heden vonden we 1023 hits.

Deze stijging laat zien dat de werf van een vergeten plek getransformeerd is naar een gebied waar veel aandacht voor is.

Toenemende spanningen

Door de ontwikkelingsdruk, de financiële druk, de groeiende belangstelling en de daarbij waargenomen samenhangende verschuiving in klassen neemt de spanning tussen actoren en klassen in het gebied toe. Uit de interviews komt naar voren dat veel partijen nu strijden voor ruimte en zekerheid op de werf. Uit de korte vraaggesprekken met gebruikers van de loods blijkt dat er een spanningsveld is tussen de traditioneel gevestigde gebruikers en de nieuwe instroom van vaak klasse 2 of 3. De creatievelingen maken anders gebruik van hun ruimte, wat spanning met zich mee brengt, zoals bijvoorbeeld geluidsoverlast of het zich houden aan sociale codes.

Daarnaast zien enkele gebruikers uit de werf (de meningen zijn hier over verdeeld), de komst van grote bedrijven als MTV Networks als een bedreiging.

In de interviews komt verder naar voren dat er tevens een groeiend spanningsveld is tussen aan de ene kant de gebruikers van het gebied en aan de andere kant de beheerders (gemeente en Kinetisch Noord) en de ontwikkelaars (MediaWharf).

6. Conclusie en Aanbevelingen

In dit onderzoek is getracht inzicht te krijgen in de ontwikkelingen op de NDSM-werf te Amsterdam Noord en de gevolgen voor het gebied en haar gebruikers. De volgende probleemstelling is hierbij geformuleerd:

“Is er op de NDSM-werf sprake van een gentrification proces in de creatieve sector? Zo ja, wat zijn hier de oorzaken en gevolgen van?”.

In het eerste deel van de analyse is aangetoond dat er een gentrificationproces waar te nemen is op de NDSM-werf. Hiervoor is de volgende definitie van gentrification gebruikt, deze is op basis van de literatuur toegespitst op de casus.

“De transitie van een gebied waar geen investeringen worden gedaan, binnen of grenzend aan de stad naar een gebied waar wel wordt geïnvesteerd. Waardoor de populatie binnen het gebied qua sociaal economisch niveau stijgt en/of de populatie differentieert qua functie”

Deze transitie hebben wij geconstateerd. Er is een duidelijke verschuiving waar te nemen in de verschillende klassen. Van de klasse 1 kunstenaars die vanaf het begin op de NDSM-werf zaten, zijn er al velen vertrokken. Mede door de komst van de Kunststad, hierdoor werd werkruimte te duur. Een andere reden is dat ze het niet eens waren met de regelgeving en veranderende sfeer op de werf. De bouw van de Kunststad leidde tot de komst van klasse 2 en 3 bedrijvigheid naar de werf. Ook zijn kunstenaars uit de klasse 1 doorgegroeid naar klasse 2. Met de toenemende aandacht van de markt voor het gebied, is de gentrification doorgezet. De klasse 4 bedrijven trokken naar een

gebied dat in eerste instantie nog vervallen was, maar wat in plannen een bruisend gebied moet worden.

De pioniers die in het gebied begonnen zijn, lijken slachtoffer te worden van het door hun eigen opgebouwde imago van het terrein. Zij hebben voor een langere periode een goedkope locatie ter beschikking gehad en deze door hun creatieve input in trek gemaakt voor andere meer commerciële creatieve partijen.

De gevolgen van gentrification voor de creatievelingen op de NDSM-werf zijn in het tweede deel van het onderzoek in kaart gebracht. De transitie van het gebied leidde tot verschuivingen in de klassen van de creatieve sector dit betekende het vertrek van een deel van de individuele kunstenaars uit de klasse 1 en voor een deel uit de 2de klasse en de komst van grote mediabedrijven uit de klasse 4. De NDSM-werf heeft een aantrekkelijk investeringsklimaat gekregen, het wordt toegankelijker voor het publiek en er komt strengere regelgeving. Hierdoor ontstaan er spanningen tussen de verschillende partijen die betrokken zijn bij de NDSM-werf.

Het is niet zozeer zo dat de klasse 1 en misschien ook klasse 2 creatievelingen alleen weg gaan om financiële redenen, het lijkt vaak ook te gaan om de sfeer die er in het gebied hangt. Zij vinden het niet meer bij hun manier van leven passen.

Aanbevelingen

Naar aanleiding van de getrokken conclusies in het onderzoek kunnen aanbevelingen worden gedaan voor het sturen van een gentrificationproces of het ontwikkelen van gebieden waar lange tijd geen sturing is geweest. De hier gegeven aanbevelingen zijn toegespitst op de casus van de NDSM-werf, maar deze kunnen breder worden getrokken naar vervallen industriegebieden die door de creatieve sector weer tot leven komen.

- Zorg er voor dat alle partijen goed worden betrokken bij de plannen voor het gebied. Belangrijk is het om van te voren een duidelijk kader te stellen met daarin overeenstemming over definities. Op deze manier wordt er door alle betrokken actoren over hetzelfde gesproken. Tijdens de gesprekken die wij hebben gevoerd met de verschillende partijen komt naar voren dat de partijen vaak verschillend denken over begrippen als creatieve industrie of creatieve klasse. Ook begrippen

als sturing en ontwikkeling worden door de verschillende partijen op hun eigen manier ingevuld. Dit kan leiden tot overbodige conflicten.

- De gemeente moet de eerste en tweede klasse niet uit het oog verliezen. Zorg voor voldoende vestigingsmogelijkheden voor deze klassen. Het gevaar kan zijn dat deze groepen de stad uittrekken en dat ze groeien in andere steden. Klasse 1 en 2 zijn essentieel om vervallen industriegebieden te transformeren tot creatieve clusters. Tevens zijn deze klassen van groot belang voor de creatieve groei en daarmee toekomst van een stad. De gemeente zal ook beter kunnen gaan samenwerken met omliggende gemeenten om deze groep 'op te vangen'.
- Zorg er voor dat het ruige karakter van het gebied niet verloren gaat. Dit zou kunnen door de hellingen te laten wat ze zijn, dus met de kunstenaars er in. Ook festivals zijn belangrijk om dit karakter te waarborgen, de hellingen zijn ook hier onmisbaar voor.
- Niet teveel normatieve regelgeving. Wees flexibel met de geluidsnormen. De vergaande regelgeving kan een bedreiging vormen de creatieve vrijheden van de kunstenaars en is dus negatief voor het 'kunstenaarsklimaat'.
- De gemeente Amsterdam heeft de neiging om alle ontwikkelingen te sturen. Terwijl op de NDSM-werf juist particuliere initiatieven hebben geleid tot een bloei van het gebied. De gemeente moet durven los te laten en te vertrouwen op het zelf regulerende vermogen van spontane ontwikkelingen.
- De (voormalig) krakers, kunstenaars en stadsnomaden moeten zich bewust zijn van hun rechtspositie. Ze zijn vaak het gebied in gekomen zonder eigendomsrechten. Een strategisch flexibele opstelling van hun kant is dan ook niet meer dan logisch.

Referenties

Boer, Linda de. & Groot, Inge de. & Vries, René de (2007) Cultuursociologie Researchproject. Master Algemene Cultuurwetenschappen. Universiteit van Amsterdam 2006-2007.

Cameron, Stuart. & Coaffee, Jon (2005). Art, Gentrification and Regeneration. From Artist as Pioneer to Public Arts. Global Urban Research Unit, University of Newcastle, UK. European Journal of Housing Policy Vol. 5, No. 1, pp. 39–58.

Fasche, Melanie (2006), Creative People and Gentrification: "Sowing the Seeds of Demise?", Evidence from Newtown, Sydney. Issue: Erdkunde 2006 Vol. 60, Number 2 Pages: 147-156

Florida, Richard (2002). The rise of the creative class. And how it's transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life. New York. Basic Books. pp. 67-84.

Galesloot, Hansje (2007) Van oceaanstomers tot mammoettankers, *Een eeuw scheepsbouw in Amsterdam-Noord*. Stichting historisch centrum Amsterdam-Noord

Glass, Ruth (1964) London: Aspects of Change. London: Centre for Urban Studies and MacGibbon and Kee

Heijst, Kristel & Cremer, Liza (2008) *Het Oostelijk Havengebied*, Zeeburgnieuws, Amsterdam. Online gepubliceerde scriptie. Bekeken op 5-9-2008 [online] available: <http://www.zeeburgnieuws.nl/ohg-scriptie.html>

Kloosterman, Robert (2004). Recent employment trends in the cultural industries in Amsterdam, Rotterdam, The Hague and Utrecht, a first exploration. Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie. Vol. 95, no.2, pp.245-252.

Kingma, Cees (2006) De geschiedenis van de Nederlandsche Dok en Scheepsbouw. Publicatie op het internet. Oktober 2006. Bekeken op 8-12-2008. [online] available: www.zaans-industrieel-erfgoed.nl/pages_4/reportage_ndsm_geschiedenis.html

Ley, David (2003) Artists, Aestheticisation and the Field of Gentrification Urban Studies, Vol. 40, No. 12, pp. 2527–2544, November 2003

Marlet, Gerard. & Van Woerkens, Clemens (2007) The Dutch creative class and how it fosters economic growth. Urban Studies 44 (13): 2605-2626.

Peck, Jamie (2005) Struggling with the creative class. International Journal of Urban and Regional Research 29 (4): 740-770.

Scott, Allen (2000) The cultural economy of cities; Essays on the geography of image-producing industries. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.

Swanborn, Peter Gustaaf (1981) Methoden en technieken voor sociaal wetenschappelijk onderzoek. BOOM, Meppel.

TNO (2004), De creatieve industrie in Amsterdam en de regio. Door TNO Strategie, Technologie en Beleid. 21 september 2004. Delft. Rapportnummer STB-04-29

Bijlage (Krantenartikelenonderzoek)

Voor dit onderzoek is het database programma lexis nexis gebruikt. Alle bekende kranten uit die Database zijn gebruikt. Niet alle artikelen zijn door de selectie gekomen. Er is gekeken op de volgende criteria:

- * Centrale rol in het artikel voor de NDSM-werf*
- * Onderwerp niet eerder behandeld*
- * Ontwikkeling op de NDSM-werf moet af te leiden zijn uit het artikel*

1985-1995 (73 Hits)

Het Parool (1994) 'Nieuw IRT ontmantelt gewelddadige drugsbende'. 9 mei 1994.

Kern: Criminele drugsorganisatie had haar hoofdkwartier op de NDSM-werf. De organisatie opereerde voornamelijk vanuit een illegale nachtclub in een loods aan de Melissaweg in Amsterdam-Noord. Gisterochtend vroeg betraden verschillende arrestatieteams het gebouw op het voormalige NDSM-terrein.

ANP (1994) 'Carre onder water'. 27 Juny 1994.

Kern: Toneelgezelschap speelt voor het eerst op het NDSM-terrein. De Dogtroep huurde er de scheepswerf van de NDSM voor af, maar het Haagse toneelgezelschap De Appel kiest voor de piste van theater Carré om de confrontatie met het water aan te gaan.

NRC Handelsblad (1994) 'De teloorgang van een trotse Rotterdamse scheepsbouwer'. 2 Augustus 2003.

Kernp: Uitgebreid artikel over het faillissement van Scheepsbouwers op de NDSM-werf.

1995-1999 (182) :

Het Parool (1996) 'De milieu-assistenten van Henny Schmidt'. 26 November 1996.

Kern: Komst stichting Milieuwerk naar het NDSM-terrein; "Dankzij startsubsidies en renteloze leningen van de NV Werk en stadsdeel Noord - een goed geoutilleerd hergebruikcentrum voor wit- en bruingoed in een klein industrieparkje achter het eens zo imposante NDSM-terrein."

Het Parool (1997) 'Detonerende nieuwbouw aan het IJ'. 8 februari 1997.

Kern: Bouw rond de IJ-oever wordt besproken. Een opmerkelijke passage: 'Als IJburg niet doorgaat, is dat geen ramp. Andere bouwlocaties komen dan eerder in beeld en in

uitvoering, zoals het braakliggende NDSM-terrein in Noord (de industrie moet dan naar Westpoort...).

De Volkskrant (1998) *'Stapje opzij kan bij Semola ook helpen'*. 14 augustus 1998.
Kern: Verslag van Over het IJ festival.

De gelderlander (1998) *'Verslag Barclay Catwalk 1998 Amsterdam'*. 8 september 1998.

Kern: De oude NDSM-havenloods aan het IJ in Amsterdam wordt gebruikt voor 24 geselecteerde studenten van de Europese modeopleidingen, top-dj's, zestig modellen en duizenden toeschouwers. Dit is de Barclay Catwalk 1998, een initiatief van de stichting Barclay Artmosfere.

Het Parool (1998) *'Op Oudjaars-party's spijkerbroek taboe'*. 18 december 1998.

Kern: Het grootste oudejaarsfeest ooit in Amsterdam wordt gehouden in de Docklands op het NDSM-terrein. De drie grootste party-organisaties van Amsterdam, Rotterdam en Den Haag (Chemistry, Silly Symphonies en MTC) organiseren dit enorme feest.

1999-2005 (536 Hits)

Het Parool (2000) *'Broedplaatsen voor artistieke trekvogels; Omslag in het denken van de gemeente over krakers'*. Artikel over het krakersimago van de NDSM. Maik ter Veer (geïnterviewd, Robodock, wordt genoemd: 'Maik ter Veer (32, vijftien jaar kraker) woont en werkt met zo'n zeventig anderen op het ADM-terrein, dat ruim twee jaar geleden werd herkraakt. Hij is een van de mannen achter de festivals. Eerder woonde hij in de Graansilo, een van de beroemdste Amsterdamse bolwerken-die-verdwenen.' In het gebouw dat vroeger de kantoren van de scheepswerf huisvestte, wonen tientallen krakers met hun ateliers en een cafeetje. Het broedplaatsenbeleid wordt besproken.

De Telegraaf (2000) *'REGIO A'DAM ZOEKT BEDRIJVENTERREINEN'*. 16 mei 2000.

Kern: De Amsterdamse regio heeft nog zeker tien jaar een schreeuwend tekort aan bedrijventerreinen. In Amsterdam komen de terreinen van de Hemhavens, het NDSM-terrein en de Houthavens in aanmerking voor herinrichting.

NRC Handelsblad (2000) *'Broedplaats is een scheldwoord geworden'*. 4 november 2000.

Kern: Kritiek van krakers op het broedplaatsenbeleid. 'Broedplaatsen? Legbatterijen zullen ze bedoelen!'

Het Parool (2002) *'Veerdienst van CS naar NDSM'*. 19 februari 2002.

Kern: tussen NDSM en centraal station gaat vanaf 2003 een veerpont pendelen.

Het Parool (2003) 'Stichting stopt student in container' 29 januari 2003.

Kern: Plan van ongeveer 600 tijdelijke containerwoningen op de NDSM-werf wordt voor het eerst belicht.

NRC Handelsblad (2003) 'Werf historische schepen in Amsterdam-Noord'. 28 Juni 2003.

Kern: Amsterdam-Noord krijgt aan de NDSM-werf een Museumhaven met historische schepen.

Het Parool (2003) 'De kop van Noord'. 6 november 2003.

Kern: Stuk over de ontwikkeling van Amsterdam-Noord. Opmerkelijk zijn de volgende passages: "Op het Shell-terrein staat net als het gebied van de NDSM-werf hoogbouw gepland." En: "Op het NDSM-terrein staan in 2020 1500 sociale huurwoningen en 3700 koop- en huurwoningen in verschillende prijsklassen. De werf en de hellingbaan worden een cultuurplein met aanlegsteigers".

De uitlatingen zijn gebaseerd op Masterplan Noord aan het IJ.

Het Parool (2005) 'Skaters hebben weer een thuis : 'architect heeft vaak van skaten geen verstand'. 5 februari 2005.

Kern: Deze week is het skatepark Everland geopend in de NDSM-loods. Het is mogelijk gemaakt door ondernemende jongeren met veel doorzettingsvermogen.

De Volkskrant (2005) 'MTV en ID&T willen naar NDSM-terrein' 9 mei 2005.

Kern: "Muziekzender MTV en ID&T, organisator van dance-evenementen, willen zich vestigen op het NDSM-terrein in Amsterdam-Noord. Dat meldde Het Parool zaterdag. Over hun verhuizing naar het terrein van de voormalige scheepswerf NDSM onderhandelen de twee bedrijven met eigenaar MediaWharf, een consortium met onder meer Imca Vastgoed, dat tot voor kort werd geleid door Erik de Vlieger".

Het Financiële dagblad (2005) 'Jong en hip strijkt neer op oude werf'. 9 juni 2005.

Kern: "Onder de vlag Kinetisch Noord opereren al 250 kleine bedrijven op het terrein, van decorbouwers en game-ontwikkelaars tot beeldend kunstenaars"

Het Parool (2005) 'Klassieke hippies in drugszaken; de opbrengst moet in de miljoenen hebben gelopen' 30 juli 2005.

Kern: Opruiming van hasj-organisatie op de NDSM-werf.

De Telegraaf (2005) 'NDSM-terrein nieuwe hotspot'. 5 Augustus 2005.

Kern: "De voormalige NDSM-werf in Amsterdam-Noord wordt de nieuwe hotspot van Amsterdam. Naast de enorme skatebaan die al klaar is, komen er een 'kunststad', een

oefenruimte voor muziekgroepen, een klimwand, een 'gaming zone', een poppodium en verschillende eetgelegenheden.”

2006-HEDEN (1023 Hits)

Het Parool (2006) ‘Gemeente moet scheepswerf eerst verhuizen’. 14 Februari 2006.

Kern: De rechter heeft voorlopig een streep gehaald door de komst van amusementsbedrijf ID&T naar het NDSM-terrein in Amsterdam-Noord.

Het Financiële Dagblad (2006) ‘IDTV naar Amsterdam-Noord’ 6 maart 2006.

Kern: Productiemaatschappij IDTV gaat verhuizen naar Kraanspoor aan het IJ in Amsterdam-Noord.

Het Parool (2006) ‘Moet er een brug naar Noord komen?’ 14 april 2006.

Kern: Mogelijkheden en redenen voor een brug naar Amsterdam-Noord worden besproken. De connectie tussen het Westerparkterrein en de NDSM-werf is een reden voor de brug.

NRC Next (2006) ‘Geachte heer Patijn.: creatieve stad’. 8 juni 2006.

Kern: opmerkelijke passage: ‘Vaak leggen schrijvers, theatermakers en kunstenaars als eerste het potentieel van plekken in een stad bloot. De creatieve impuls die met een dergelijke 'ontdekking' en ingebruikname van een plek gepaard gaat blijkt niet zelden een katalysator voor sociale en economische opleving van zo'n gebied. Dit is bijvoorbeeld gebeurd met de NDSM-loods in Amsterdam Noord.’

Het Parool (2006) ‘Ik ga hier niet weg ; 'Er komen ook trendy restaurants en hippe cafes’ 15 september 2006.

Kern: In het artikel komt duidelijk naar voren dat er veel ontwikkelpotentie zit in het NDSM-terrein. Interessante passage: ‘Ik denk dat die ontwikkeling een heel positieve invloed zal hebben op dit gedeelte van de stad. Als je het niet jammer vindt dat Noord gaat veryuppen tenminste en wat meer pretenties krijgt’.

Parool (2007) ‘Ook Robodock en Over het IJ onzeker ; exploitant wil praten met noord en brandweer’ 8 februari 2007.

Kern: Docklandshal op het NDSM-terrein is afgekeurd door de brandweer. Hierdoor kunnen vele festivals zoals Robodock en Over het IJ niet meer plaatsvinden.

Het Financiële Dagblad (2007) ‘MTV Networks naar oude werf; Genoeg ruimte om te feesten’ 26 februari 2007.

Kern: Mediabedrijf MTV Networks Benelux heeft een nieuw onderkomen gevonden in de oude timmerfabriek van de NDSM-werf in Amsterdam-Noord.

Eindhovens Dagblad (2007) ‘Technofeest Awakenings naar Eindhoven’ 9 mei 2007.

Kern: Wegens teveel overlast en problemen met de loods en de brandweer wordt het feest niet meer op de NDSM-werf gegeven.

NRC Handelsblad (2007) 'Landrovers tussen de roestige havenkranen;

Kunstenaars en de creatieve industrie vestigen zich steeds vaker in het populaire

Amsterdam-Noord' 24 april 2007.

Kern: Oud werknemer van de NDSM verteld over de ontwikkelingen op de NDSM-werf: "Toen hij er kwam waren er vooral kunstenaars en af en toe een duister figuur. Zij zaten in de oude loodsen, scheepshellingen en maakten gebruik van industriële restanten. Langzaam kwamen er steeds meer commerciële bedrijfjes. Toen kwamen containerwoningen voor studenten en horecagelegenheden. En nu herkent Puister het terrein niet meer terug. Zo gaat dat, weet hij. "Als ik over het IJ vaar, herken ik Amsterdam ook niet meer."

Het Financiële Dagblad (2007) 'Hema wordt doorverkocht aan Britten; KKR

incasseert recordbedrag' 2 juni 2007.

Kern: Hema tekende een huurcontract voor een nieuw prestigieus hoofdkantoor op het voormalige NDSM-terrein in Amsterdam-Noord.

De Telegraaf (2007) 'Endemol lonkt naar NDSM-werf Noord; Producent overweegt

vertrek uit Aalsmeer' 10 juli 2007.

Kern: "De NDSM-werf in Amsterdam-Noord lijkt opnieuw een grote vis te vangen. Televisieproducent Endemol toont serieuze belangstelling om de studio in Aalsmeer te verruilen voor de nieuwe hotspot voor mediabedrijven."

Het Parool (2007) 'Noord denkt aan strenger geluidsbeleid NDSM-terrein' 2 augustus 2007.

Kern: De gemeente overweegt strenger geluidsbeleid te voeren op het NDSM-terrein.

METRO (2007) 'Robodock strijdt voor ruimte' 13 september 2007.

Kern: "Maar het is de vraag hoelang Robodock zich hier nog thuis kan voelen. Met de komst van MTV en andere hippe mediabedrijven naar de Noordelijke IJ-oever, is het festival een groot deel van haar speelruimte kwijtgeraakt. "Doordat wij hier zijn neergestreken, is het hier weer hip. Maar nu worden wij verdrongen. Dus vraag ik me af wat de stad wil met NDSM. Is het een plek voor vrije kunst, creativiteit en cultuur of gaat het toch weer om het grote geld van de commerciële bedrijven?", aldus Ter Veer."

Het Parool (2007) 'Eigenaar Discovery Channel wil verder groeien in Amsterdam-

Noord; 'we zitten hier met andere creatieve bedrijven als MTV'. 30 november 2007.

Kern: "Het Nederlands hoofdkantoor van televisiezender Discovery Channel verhuist naar Kraanspoor op het voormalige NDSM-terrein in Amsterdam-Noord"

ANP (2008) *'Gemeente Amsterdam blaast NDSM-werf nieuw leven in'* 8 april 2008.

Kern: "De NDSM-werf in Amsterdam moet een centrum van de creatieve industrie worden. Dat zei wethouder Maarten van Poelgeest (ruimtelijke ordening) dinsdag bij de presentatie van de toekomstvisie van de gemeente en enkele projectontwikkelaars op het haven terrein".

Het Financiële Dagblad (2008) *'Nieuwe woonwijk op industriegebied NDSM'* 9 april 2008.

Kern: "De gemeente Amsterdam gaat de NDSM-werf, een industriegebied in Noord-Amsterdam, ombouwen tot een woonwijk met horeca en kantoorpanden. Op de locatie moeten tussen de 2500 en 3000 nieuwe woningen komen".

ANP (2008) *'Kunstenaars ontpoppen zich tot projectontwikkelaar'* 22 april 2008.

Kern: "De plannen van de gemeente Amsterdam voor de NDSM-Werf in Noord vallen verkeerd bij de kunstenaars die zich op deze broedplaats hebben gevestigd. Zij presenteren vrijdag daarom hun eigen plan".

Het Parool (2008) *'NDSM is van iedereen'; 'Over een paar jaar is alles hier aangeharkt en dichtgetimmerd'* 23 augustus 2008.

Kern: "De ziel zal uit het NDSM-terrein verdwijnen, vrezen de kunstenaars die er zitten". Een kunstenaar (Maurits de Wolff) zegt erover: "De kunstenaars hebben van de NDSM-werf de grootste broedplaats van Europa gemaakt. Het terrein is een ode aan het maritieme verleden van Amsterdam en dat verkoop je niet aan een projectontwikkelaar, zoals Noord nu van plan is. Dat is vragen om moeilijkheden, het begin van het einde."

Het Parool (2008) *'Robodock gaat dan maar zelf bouwen; 'Het geld moeten we trouwens nog wel bijelkaar zoeken''* 30 september 2008.

Kern: Robodock presenteert eigen plan voor een loods en culturele broedplaats. Tegenbeweging tegen de ontwikkelingen op de NDSM. Maik ter Veer (geïnterviewd) in dit artikel: "We hebben de NDSM op de kaart gezet en staan nu ineens met lege handen. In die zin heeft de gemeente ons wel laten zitten."